

Geboren met twee moeders

Een onderzoek naar het belang van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie

Universiteit Leiden

Masterscriptie Jeugdrecht

Emma Merkx

Naam: E.T.P. Merkx
Studentnummer: 0910104
Masteropleiding: Jeugdrecht
Datum: 7 juli 2014
Naam scriptiebegeleider: mw. Mr. dr. M.J. Vonk
Aantal pagina's: 56
Aantal woorden: 15643 (incl. voetnoten)

Afkortingenlijst

AA	Ars Aequi
Art	Artikel
BW	Burgerlijk Wetboek
EB	Tijdschrift voor Scheidingsrecht
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FJR	Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht
GS	Groene Serie
Gw	Grondwet
Hof	Gerechtshof
HR	Hoge Raad der Nederlanden
IVF	In vitro fertilisatie
IVRK	Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind
KID	Kunstmatige Inseminatie met Donorzaad
LJN	Landelijk Jurisprudentienummer
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NJCM	Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten
Rb	Rechtbank
RFR	Rechtspraak Familierecht
Stb	Staatsblad
Stcrt	Staatscourant
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie

Inhoudsopgave

Afkortingenlijst	3
1. Inleiding	7
1.1 Onderzoeksterrein	7
1.2 Onderzoeksvraag	8
1.3 Methodologie	8
1.4 Structuur	9
2. Een achtergrondschets	10
2.1 Inleiding	10
2.2 De verschillende soorten ouders: biologisch, sociaal en juridisch	10
2.3 Afstamming vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap	11
2.3.1 Het moederschap	11
2.3.2 Het vaderschap	12
2.3.3 De donor en de verwekker	14
2.3.4 Twee ouders	14
2.3.5 De rechtsgevolgen van een afstammingsrechtelijke relatie	15
2.4 Adoptie vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap	15
2.4.1 Adoptie door twee vrouwen	16
2.4.2 De rechtsgevolgen van adoptie	17
2.5 De ontwikkeling van de rechtspositie van lesbische paren	18
2.6 Het kind geboren uit een heteroseksuele relatie met behulp van een zaaddonor	19
2.7 Tussenconclusie	19
3. Het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap	21
3.1 Inleiding	21
3.2 De veranderingen in het afstammingsrecht	21
3.2.1 Duomoederschap van rechtswege	22
3.2.2 Erkenning door de duomoeder	23

3.2.3 Vervangende toestemming voor erkenning	24
3.2.4 De duomoeder als instemmende levensgezel	24
3.3 Tussenconclusie	25
4. Het belang van het kind	26
4.1 Inleiding	26
4.2 Het recht op afstammingskennis	27
4.2.1 Functies van het afstammingsrecht	28
4.2.2 Het recht op afstammingskennis met betrekking tot de onbekende donor	29
4.2.3 Het recht op afstammingskennis met betrekking tot de bekende donor	30
4.2.4 Het recht op afstammingskennis met betrekking tot de anonieme donor	31
4.3 Tussenconclusie	32
5. Andere belanghebbenden	34
5.1 Inleiding	34
5.2 Het belang van de moeder	34
5.3 Het belang van de duomoeder	36
5.4 Het belang van de zaaddonor	37
5.4.1 De bekende zaaddonor zonder family life	38
5.4.2 De bekende zaaddonor met family life	38
5.4.3 Het recht op afstammingskennis van de bekende zaaddonor	39
5.5 Afweging van de verschillende belangen	40
5.6 Tussenconclusie	41
6. Botsende belangen van het kind	43
6.1 Inleiding	43
6.2 Registratie van de bekende donor	43
6.3 Gelijke behandeling van heteroseksuele en lesbische paren	46
6.4 Tussenconclusie	47

7. Conclusie en aanbevelingen	48
Literatuurlijst	51

1. Inleiding

1.1 Onderzoeksterrein

Lesbische paren met een kindwens konden op 5 december 2013 eindelijk opgelucht ademen: de *Wet tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie* (het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap) is gepubliceerd in het Staatsblad en daarmee officieel als wet aanvaard.¹ Het wetsvoorstel is per 1 april 2014 in werking getreden, waardoor lesbische paren sindsdien via het afstammingsrecht beiden juridisch ouder van hun kind kunnen worden. Ook vóór de inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap hadden lesbische paren de mogelijkheid om beiden juridisch ouder van hun kind te worden, maar dit ging vaak gepaard met lange en emotioneel slopende adoptieprocedures, waarbij het worden van juridisch ouder afhankelijk werd gesteld van een rechterlijke uitspraak.² Het wetsvoorstel bewerkstelligt dat een lesbisch paar met een kindwens zoveel mogelijk hetzelfde wordt behandeld als een heteroseksueel paar dat een kind wenst te krijgen, waardoor er niet langer een adoptieprocedure is vereist indien beide vrouwen juridisch ouder willen worden.³

Het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap roept, naast een hoop vreugde, vragen op voor de rechtspositie van het kind.⁴ Het kind heeft volgens verschillende internationale verdragen, zoals het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK), het recht om te weten van wie hij afstamt. Ook in de nationale rechtspraak is er aandacht besteed aan de afstammingsrechtelijke positie van het kind. Sinds de Valkenhorst- arresten van de Hoge Raad heerst de opvatting dat de afstammingskennis een onderdeel vormt van de identiteit van het kind, dat bescherming geniet door de overheid.⁵ Het is de vraag of het kind, nu het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap in werking is getreden, voldoende in de positie wordt gesteld om zijn recht op afstammingskennis uit te oefenen.⁶ Het zal voor het kind immers niet altijd duidelijk zijn wie de biologische vader is, nu het kind in

¹ Wet van 25 november 2013, *Stb.* 2013, 480.

² Nuytinck 2010 (b) en Quik- Schuijt 2013.

³ Nuytinck 2008 (b).

⁴ In deze scriptie wordt met het 'kind' een ieder bedoeld die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt.

Overigens wordt waar over 'hij' wordt gesproken tevens 'zij' bedoeld.

⁵ HR 3 januari 1997, *NJ* 1997,451 en HR 15 april 1994, *NJ* 1994,608.

⁶ Vonk 2013 (a).

beginsel opgroeit in een gezin met twee moeders waarbij de rol en bekendheid van de biologische vader afhankelijk is van de intenties en de wil van deze partijen.⁷ Naast het belang bij afstammingskennis, heeft het kind volgens de wetgever belang bij een stabiele opvoedingssituatie.⁸ Ook hier is het de vraag of het kind voldoende in dit belang tegemoet wordt gekomen, nu er bij de conceptie van het kind veelal drie partijen zijn betrokken: de moeder, haar vrouwelijke partner en de zaaddonor.⁹ Dit kan leiden tot onenigheid indien er geen duidelijke afspraken zijn gemaakt over de rol die de verschillende personen in het leven van het kind gaan vervullen,¹⁰ waardoor de stabiele opvoedingssituatie van het kind wellicht wordt geschaad.

1.2 Onderzoeksvraag

Naar aanleiding van bovenstaande probleemstelling, zal de volgende onderzoeksvraag worden gesteld: *'In hoeverre komt het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap tegemoet aan het belang van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie?'*

De volgende deelvragen leiden tot een beantwoording van de onderzoeksvraag:

- Hoe was het afstammings- en adoptierecht wettelijk geregeld vóór de inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap?
- Hoe is de afstammings- en adoptierecht wettelijk geregeld sinds de inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap?
- Wat is het belang van het kind bij geboorte binnen een lesbische relatie en welk gewicht dient er aan dit belang te worden toegekend?
- Wie zijn de andere belanghebbenden indien het kind wordt geboren binnen een lesbische relatie en hoe verhouden deze belangen zich tot het belang van het kind?

1.3 Methodologie

De onderzoeksvraag zal worden beantwoord met behulp van theoretisch onderzoek, waarbij gebruik zal worden gemaakt van literatuur en jurisprudentie over het afstammings- en

⁷ *Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.*

⁸ *Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 2.*

⁹ *Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.*

¹⁰ *Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 5.*

adoptierecht.¹¹ Ook zal de totstandkoming van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap worden uitgediept, waarbij de parlementaire stukken worden geraadpleegd. Tot slot zullen verschillende rapporten worden bestudeerd, zoals het Rapport van de Commissie Kalsbeek dat is opgesteld naar aanleiding van een motie in de Tweede Kamer over het lesbisch ouderschap¹² en het Rapport Forder over de mogelijkheden tot erkenning door de vrouwelijke partner van de moeder¹³.

1.4 Structuur

In hoofdstuk twee zal een achtergrondschets worden gegeven van het afstammings- en adoptierecht zoals dat gold vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap. Daarna zullen de veranderingen in het afstammings- en adoptierecht die zijn ingetreden na 1 april 2014 onder de loep worden genomen (hoofdstuk drie). Vervolgens zal in hoofdstuk vier worden ingegaan op de belangen van het kind en zullen ook andere belanghebbenden, zoals de moeder, haar vrouwelijke partner en de zaaddonor, de revue passeren (hoofdstuk vijf). Tot slot zal worden getoetst in hoeverre het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap tegemoet komt aan het belang van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie (hoofdstuk zes), wat leidt tot de conclusie en aanbevelingen (hoofdstuk zeven).

¹¹ Bij het literatuuronderzoek zullen de volgende tijdschriften van de jaargangen 2007-2014 geraadpleegd worden: FJR, NJB, WNPR, AA, Tijdschrift Relatierecht & Praktijk en Familie en Recht. Ook zal de zoekmachine van Kluwer Navigator gebruikt worden onder de volgende zoekwoorden: lesbisch, afstammingskennis, meeroudergezin, belang kind, afstammingsvoorlichting, statusvoorlichting, duomoeder, meemoeder en sociaal ouderschap. Tot slot zal er gebruik worden gemaakt van de zogenoemde ‘sneeuwbalmethode’, waardoor er literatuur wordt gebruikt die niet rechtstreeks te herleiden is via bovenstaande onderzoeksmethode. Het literatuuronderzoek is beëindigd op 1 juli 2014.

¹² Rapport Kalsbeek, p. 7.

¹³ Rapport Forder, p. 1.

2. Een achtergrondschets

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal het afstammings- en adoptierecht, zoals dat gold tot 1 april 2014, worden besproken.¹⁴ Er zal een duidelijk beeld worden gecreëerd van de ontwikkelingen die hebben geleid tot het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap. Hierbij zal worden ingegaan op de verschillende soorten ouderschap die de huidige Nederlandse maatschappij kent, waarbij aandacht zal worden besteed aan de (rechts)gevolgen die de verschillende soorten ouderschap met zich meebrengen.

2.2 De verschillende soorten ouders: biologisch, sociaal en juridisch

Voor een goed begrip van de term ‘ouderschap’, moet er een onderscheid worden gemaakt tussen drie verschillende soorten ouders: de biologische ouders, de sociale ouders en de juridische ouders.¹⁵ De biologische ouders van een kind zijn de man en de vrouw die biologisch aan het kind zijn verwant. Dit is de vrouw die een eikel heeft geleverd en de man wiens sperma is gebruikt voor de totstandkoming van de zwangerschap. Als het kind ter wereld is gebracht met behulp van een zaaddonor, dan is de zaaddonor biologisch de vader van het kind. Indien het kind ter wereld is gebracht met behulp van een draagmoeder, dan is de vrouw die haar eikel aan de draagmoeder heeft afgestaan biologisch de moeder van het kind. Een kind heeft altijd twee biologische ouders: een vader en een moeder. Het is immers voor twee personen van gelijk geslacht biologisch onmogelijk om een kind ter wereld te brengen. Naast het biologisch ouderschap bestaat het sociaal ouderschap. De sociale ouder is de ouder die het kind feitelijk verzorgt en opvoedt.¹⁶ In een lesbische relatie kan de vrouwelijke partner van de moeder worden gezien als de sociale ouder indien zij de dagelijkse zorg draagt over het kind. Dit terwijl zij niet biologisch aan het kind is verwant. Het biologisch ouderschap en het sociaal ouderschap hoeven dus niet per definitie in één persoon te zijn verenigd. Tot slot bestaat het juridisch ouderschap. De juridische ouder is de ouder die volgens de wet als vader of moeder van een kind wordt

¹⁴ In dit hoofdstuk wordt regelmatig verwezen naar bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek (BW). Het gaat in dit hoofdstuk om de bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek, zoals deze golden vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap.

¹⁵ Vonk 2013 (b).

¹⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 11.

aangemerkt.¹⁷ De wettelijke bepalingen worden als uitgangspunt genomen om te bepalen wie de juridische ouder van een kind is. Dit juridisch ouderschap hoeft niet samen te vallen met het biologisch en/of sociaal ouderschap.¹⁸ Het juridisch ouderschap zal in de volgende paragrafen worden besproken.¹⁹

2.3 Afstamming vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap

Titel 11 van Boek 1 BW regelt de totstandkoming van het juridisch ouderschap via het afstammingsrecht.²⁰ Door het ontstaan van een afstammingsrechtelijke relatie, komt er een familierechtelijke betrekking tot stand tussen het kind, zijn ouders en de bloedverwanten van de ouders (art. 1:197 BW). De afstamming is in beginsel gebaseerd op de biologische verwantschap tussen de ouder en het kind.²¹ In de loop der jaren is echter gebleken dat de biologische verwantschap alleen ontoereikend is om het juridische ouderschap vast te stellen nu nieuwe technieken, zoals in vitro fertilisatie en kunstmatige donorinseminatie, het mogelijk maken om kinderen via een niet- traditionele wijze ter wereld te brengen.²² Hierdoor is het niet langer vanzelfsprekend dat de juridische ouders van een kind ook de biologische verwanten zijn.²³

2.3.1 Het moederschap

De afstammingsrechtelijke relatie tussen de moeder en het kind is geregeld in art. 1:198 BW. Uit dit artikel blijkt dat de vrouw uit wie het kind is geboren als moeder wordt aangemerkt. In het vervolg zal deze moeder aangeduid worden als de geboortemoeder, nu het moederschap van rechtswege ontstaat op het moment van geboorte. Hierdoor heeft het kind bij geboorte altijd een moeder. Dit hoeft niet per definitie de biologische moeder van het kind te zijn.²⁴ Zo wordt de draagmoeder, die door middel van embryodonatie een kind heeft gebaard, bij de geboorte aangemerkt als juridisch moeder van het kind. Dit terwijl zij niet biologisch aan het kind is

¹⁷ Vonk 2013 (b).

¹⁸ Vonk 2013 (b).

¹⁹ In deze scriptie wordt het juridisch ouderschap als uitgangspunt genomen. Met de termen ‘ouderschap’, ‘vaderschap’ en ‘moederschap’ wordt dus de juridische variant bedoeld, tenzij expliciet staat aangegeven dat het om een andere vorm van ouder-, vader- of moederschap gaat.

²⁰ Nuytinck 2010 (a).

²¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 1.

²² Mulders 2011.

²³ Mulders 2011.

²⁴ Vonk 2013 (b).

verwant, nu het kind niet uit haar eigen eikel is voortgekomen.²⁵ Naast adoptie, was dit vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap de enige mogelijkheid om juridisch moeder van een kind te worden.

2.3.2 *Het vaderschap*

In tegenstelling tot het moederschap, kan het vaderschap op verschillende manieren tot stand worden gebracht. Art. 1:199 BW geeft aan wanneer een man als juridisch vader wordt aangemerkt. Om te beginnen wordt een man vader van een kind wanneer dit kind binnen het huwelijk wordt geboren tussen de man en de vrouw die het kind heeft gebaard (art. 1:199 sub a BW). Dit geldt ook als het kind door een andere man is verwekt of als de zwangerschap vóór het huwelijk is ontstaan.²⁶ De mogelijkheid om juridisch ouder te worden door het huwelijk bestond vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap alleen voor mannen.²⁷ Indien de geboortemoeder met een vrouw was getrouwd, dan werd deze vrouwelijke echtgenote niet van rechtswege moeder bij de geboorte van het kind. Dit verschil tussen heteroseksuele en lesbische echtparen wordt gerechtvaardigd door de presumptie van het vaderschap: de mannelijke echtgenoot van de vrouw wordt vermoed de biologische vader van het kind te zijn.²⁸ Bij geboorte binnen een lesbische relatie is dit vermoeden nimmer aanwezig, nu een kind per definitie niet kan afstammen van twee moeders. De man die vader is geworden van een binnen het huwelijk geboren kind, kan op basis van art. 1:200 BW het vaderschap ontkennen indien hij niet de biologische vader is. Hierdoor kan de man opkomen tegen de presumptie van het vaderschap. Deze mogelijkheid staat niet open indien de man voor het huwelijk kennis heeft gedragen van de zwangerschap of indien de man heeft ingestemd met een daad die de verwekking van het kind tot gevolg kan hebben gehad (art. 1:200 lid 2 en 3 BW). Bij dit laatste kan er gedacht worden aan de man die instemt met de kunstmatige donorbevruchting van zijn echtgenote, waardoor er binnen het huwelijk een kind wordt geboren.

Een tweede mogelijkheid om vader te worden is door erkenning (art. 1:199 sub c BW). De man heeft voor erkenning toestemming van de moeder nodig indien het kind nog geen zestien jaar is

²⁵ Vonk 2008.

²⁶ Mulders 2011.

²⁷ Nuytinck 2010 (a).

²⁸ Mulders 2011.

(art. 1:204 lid 1 sub c BW). Er is tevens toestemming van het kind vereist indien het kind ouder is dan twaalf jaar (art. 1:204 lid 1 sub b BW). Als de man deze toestemming niet verkrijgt, dan kan hij naar de rechtbank stappen en vervangende toestemming vragen indien hij de verwekker van het kind is en de belangen van de moeder of het kind niet geschaad worden (art. 1:204 lid 3 BW). Indien de man (vervangende) toestemming tot erkenning verkrijgt, dan wordt hij juridisch vader van het kind vanaf het moment dat de erkenning is gedaan (art. 1:203 lid 2 BW). Erkenning heeft dus geen terugwerkende kracht. De erkenning kan vernietigd worden volgens art. 1:205 BW indien de erkenner niet de biologische vader van het kind is.

Tot slot is het mogelijk om vader te worden door de gerechtelijke vaststelling van het vaderschap (art. 1:199 sub d BW). Dit houdt in dat het vaderschap van de man wordt vastgesteld door de rechter op de grond dat deze de verwekker is van het kind of op de grond dat de man als levensgezel van de moeder heeft ingestemd met een daad die de verwekking van het kind tot gevolg kan hebben gehad (art. 1:207 lid 1 BW). Het laatste geval betreft een uitzondering op het uitgangspunt dat het juridisch ouderschap gebaseerd is op de biologische verwantschap tussen de ouder en het kind, nu het vaderschap kan worden vastgesteld voor de man die niet biologisch aan het kind is verwant.²⁹ Het verzoek tot gerechtelijke vaststelling van het vaderschap kan alleen geschieden door de moeder indien het kind nog geen zestien jaar oud is of door het kind, dus niet door de man zelf. De gerechtelijke vaststelling was vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap alleen mogelijk voor de mannelijke verwekker of de mannelijke instemmende levensgezel.³⁰ Een vrouw kan natuurlijk nooit de verwekker van een kind zijn, maar wel de instemmende levensgezel. In dit laatste geval zou een heteroseksueel paar niet veel verschillen van een lesbisch paar, omdat bij beiden de instemmende levensgezel niet biologisch aan het kind is verwant. Desondanks noemt de wet alleen het vaderschap en niet het moederschap bij de gerechtelijke vaststelling.

²⁹ Mulders 2011.

³⁰ Nuytinck 2010 (a).

2.3.3 De donor en de verwekker

Indien een lesbisch paar een kinderwens heeft, dan zullen zij doorgaans deze wens in vervulling laten gaan met gebruikmaking van een zaaddonor.³¹ Uit de mogelijkheden tot het ontstaan van het juridisch vaderschap, zoals in de vorige paragraaf is besproken, blijkt dat de zaaddonor het nakijken heeft indien hij wenst juridisch ouder van het kind te worden. Immers, alleen de verwekker heeft onder omstandigheden vaderschapsrechten en -plichten ten opzichte van het kind. Het is dus bij de vaststelling van het juridisch vaderschap essentieel of de man donor of verwekker is. De verwekker heeft de daad verricht die de verwekking van het kind tot gevolg heeft gehad (geslachtsgemeenschap), terwijl bij een donor het kind op niet- natuurlijke wijze ter wereld is gebracht (kunstmatige inseminatie).³² Zowel de donor als de verwekker is biologisch de vader van het kind, maar aan beide rechtsfiguren worden verschillende juridische consequenties verbonden.³³ De enige mogelijkheid voor een donor om vader te worden is door erkenning met toestemming van de moeder indien het kind nog geen zestien jaar is en/of met toestemming van het kind indien het kind ouder is dan twaalf jaar (art. 1:204 lid 1 sub c en d BW). Indien de moeder of het kind de toestemming weigert, dan heeft de donor geen andere mogelijkheden om juridisch vader te worden. Hij kan geen vervangende toestemming voor erkenning aan de rechter vragen, omdat hij niet de verwekker van het kind is (art. 1:204 lid 3 BW). De Hoge Raad heeft in 2003 een uitzondering op deze wettelijke regel geformuleerd door te stellen dat ook een donor op beperkte gronden om vervangende toestemming tot erkenning kan vragen indien er sprake is van een nauwe persoonlijke betrekking tussen hem en het kind.³⁴ Hier heeft de Hoge Raad een weg tot juridisch vaderschap geopend voor de donor die kan aantonen dat er sprake is van zogenoemd *family life*³⁵ tussen hem en het kind.

2.3.4 Twee ouders

In het afstammingsrecht komt niet expliciet naar voren wat er onder het begrip ‘ouder’ moet worden verstaan. Uit diverse wettelijke bepalingen blijkt dat een kind minimaal één juridische ouder heeft en maximaal twee juridische ouders kan hebben.³⁶ Dit kan alleen een vader of een

³¹ Vonk 2013 (a).

³² Vonk 2009 (a).

³³ Raak-Kuiper 2008.

³⁴ HR 24 januari 2003, NJ 2003, 386.

³⁵ Zie paragraaf 5.4 voor een uitgebreide behandeling van het begrip *family life*.

³⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 17.

moeder zijn, waarbij het kind slechts alleen een vader kan hebben als het is geadopteerd. Dit kunnen ook een vader én een moeder zijn, twee vaders of twee moeders. Indien een kind twee moeders heeft, dan moest vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap minimaal één moeder het kind hebben geadopteerd.³⁷ Het duo- ouderschap voor lesbische paren kon toentertijd alleen via het adoptierecht tot stand worden gebracht.

2.3.5 De rechtsgevolgen van een afstammingsrechtelijke relatie

Het al dan niet ontstaan van een afstammingsrechtelijke relatie tussen een ouder en een kind is voor een aantal zaken van belang.³⁸ Zonder volledigheid na te streven, zal uiteen worden gezet wat de gevolgen van een afstammingsrechtelijke relatie zijn. Om te beginnen heeft de afstammingsrechtelijke relatie gevolgen voor het gezagsrecht: de juridische ouders van een kind kunnen in beginsel aanspraak maken op het recht om het gezag uit te oefenen over dat kind.³⁹ Ook ontstaat er een wederkerige verplichting tot levensonderhoud tussen het kind en de ouder (art. 1:392 BW). Daarnaast heeft het afstammingsrecht gevolgen voor het naamrecht: de geslachtsnaam van het kind hangt samen met het juridisch ouderschap (art. 1:5 BW). Ook heeft het afstammingsrecht gevolgen voor het erfrecht: kinderen hebben recht op hun legitieme portie (art. 4:63 BW) en andersom kunnen ouders in sommige gevallen van hun kind erven (art. 4:10 BW). Tot slot heeft het afstammingsrecht gevolgen voor het nationaliteitsrecht: het kind dat een Nederlandse ouder heeft, verkrijgt van rechtswege bij geboorte de Nederlandse nationaliteit (art. 3 Rijkswet op het Nederlanderschap).

2.4 Adoptie vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap

In Titel 12 Boek 1 BW wordt het adoptierecht geregeld. Adoptie kan zowel door een persoon alleen geschieden als door twee personen gezamenlijk (art. 1:227 lid 1 BW). Het verzoek tot adoptie kan ook ingediend worden door twee personen van gelijk geslacht.⁴⁰ Deze scriptie zal zich concentreren op de positie van een lesbisch paar met een kinderwens, waardoor in dit hoofdstuk alleen de mogelijkheid tot adoptie voor deze vrouwen naar voren zal komen.

³⁷ Nuytinck 2010 (a).

³⁸ Vonk 2009 (a).

³⁹ Titel 14 Boek 1 BW.

⁴⁰ Heida 2009.

2.4.1 *Adoptie door twee vrouwen*

Een lesbisch koppel met een kindwens heeft via het adoptierecht twee mogelijkheden om deze wens in vervulling te laten gaan.⁴¹ De eerste mogelijkheid betreft de klassieke adoptie: dit is het gezamenlijk adopteren van een kind uit een andere familie, waarbij redelijkerwijs is te voorzien dat het kind niets meer van zijn oorspronkelijke ouders heeft te verwachten (art. 1:227 lid 3 BW). Dit is een maatregel van kindbescherming, waar een rechterlijke uitspraak voor vereist is.⁴² De andere optie is dat een van de twee vrouwen door middel van een zaaddonor zwanger raakt en binnen de relatie met de andere vrouw een kind krijgt. Hierbij wordt de zwangere vrouw van rechtswege moeder van het kind (art. 1:198 BW). Omdat het voor de vrouwelijke partner van de geboortemoeder vóór 1 april 2014 niet mogelijk was om via het afstammingsrecht juridisch moeder te worden, bleef voor haar de enige optie over om dit kind te adopteren en door de adoptie juridisch moeder te worden. In dit geval wordt de adoptie niet als maatregel van kindbescherming gezien, maar dient het om familierechtelijke betrekkingen te laten ontstaan tussen het kind en de vrouwelijke partner van de geboortemoeder.⁴³ Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft zich op 19 februari 2013 uitgelaten over deze zogenoemde partneradoptie bij paren van gelijk geslacht, waarbij het Europees Hof tot het oordeel is gekomen dat er sprake is van een verboden onderscheid naar seksuele gerichtheid indien een ongehuwd heteroseksueel paar wel de mogelijkheid heeft tot partneradoptie en een ongehuwd lesbisch paar niet.⁴⁴ Nu in Nederland sinds 2001⁴⁵ de adoptieprocedure is opengesteld voor personen van gelijk geslacht, is er geen sprake van een verboden onderscheid naar seksuele gerichtheid. Hier wordt een lesbisch paar dat een kind wil adopteren hetzelfde behandeld als een heteroseksueel paar dat hun kindwens in vervulling wil laten gaan middels adoptie.

Indien het kind wordt geadopteerd binnen de relatie tussen de moeder en haar vrouwelijke partner, dan gelden er andere voorwaarden dan wanneer deze twee vrouwen samen een kind uit een ander gezin zouden adopteren. Als het kind wordt geadopteerd uit een ander gezin, dan geldt er een samenleeftermijn voor de vrouwen van drie jaren (art. 1:227 lid 2 BW). Indien het kind wordt geboren binnen de lesbische relatie en de vrouwelijke partner van de geboortemoeder wil

⁴¹ Saarloos 2007.

⁴² Saarloos 2007.

⁴³ Nuytinck & Grapperhaus 2008.

⁴⁴ EHRM 19 februari 2013, *NJ* 2013, 665.

⁴⁵ Wet van 21 december 2000, *Stb.* 2001, 10.

het kind adopteren, dan geldt deze samenleeftermijn niet.⁴⁶ Daarnaast geldt als uitgangspunt dat de adoptie wordt toegewezen indien het kind wordt geboren binnen de relatie van de twee vrouwen en de moeder zwanger is geraakt van een onbekende donor onder de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting (art. 1:227 lid 4 BW). Het adoptieverzoek wordt slechts afgewezen, indien de adoptie kennelijk niet in het belang van het kind is of indien niet is voldaan aan de voorwaarden uit art. 1:228 BW. Indien het kind wordt geadopteerd uit een ander gezin of indien het kind is geboren met behulp van het zaad van een bekende donor, dan geldt de omgekeerde toets: de adoptie wordt slechts toegewezen indien dit wél in het belang van het kind is (art. 1:227 lid 3 BW). Dit verschil tussen bekende en onbekende donoren wordt gerechtvaardigd door de wens van de wetgever om de bekende donor een sterkere positie te geven binnen het adoptierecht, waarbij de bekende donor zich als belanghebbende kan verzetten tegen de adoptie.⁴⁷ Tot slot bepaalt art. 1:230 lid 2 BW dat de adoptie van het kind dat is geboren binnen de lesbische relatie, terugwerkt tot het tijdstip van de geboorte indien zij vóór de geboorte is verzocht. De adoptie die binnen zes maanden na de geboorte is verzocht, werkt terug tot het tijdstip van indiening van het verzoek. Voor alle overige adopties geldt dat de adoptie pas rechtsgevolgen heeft op de dag waarop de uitspraak in kracht van gewijsde is gegaan (art. 1:230 lid 1 BW).⁴⁸

Uit de verschillende voorwaarden voor adoptie, blijkt dat de vrouwelijke partner van de geboortemoeder tegemoet wordt gekomen door de wetgever, nu er minder strenge eisen gelden voor partneradoptie dan voor andere vormen van adoptie. Toch wordt het belang van de vrouwelijke partner niet ten volle gediend, omdat adoptieprocedures in de praktijk gepaard gaan met veel onzekerheid, waarbij de toewijzing van de adoptie afhankelijk wordt gesteld van een rechterlijke uitspraak.⁴⁹

2.4.2 De rechtsgevolgen van adoptie

Adoptie heeft als rechtsgevolg dat het geadopteerde kind, de adoptiefouder en zijn bloedverwanten in familierechtelijke betrekking tot elkaar komen te staan (art. 1:229 lid 1 BW).

⁴⁶ Van Hoppe 2009.

⁴⁷ Subelack 2009.

⁴⁸ Van Hoppe 2009.

⁴⁹ Quik- Schuijt 2013.

De familierechtelijke betrekking tussen de geadopteerde, zijn oorspronkelijke ouders en hun bloedverwanten houdt op te bestaan (art. 1:229 lid 2 BW). Hier is één uitzondering op: bij partneradoptie blijft de familierechtelijke betrekking tussen de geadopteerde, zijn ouder en diens bloedverwanten wel bestaan (art. 1:229 lid 3 BW). Indien een vrouw met behulp van een zaaddonor een kind krijgt en haar vrouwelijke partner adopteert dit kind, dan heeft dit dus tot gevolg dat het kind in familierechtelijke betrekking blijft staan tot de moeder en daarnaast in familierechtelijke betrekking komt te staan tot de vrouwelijke partner van de moeder. Na het doorlopen van deze adoptieprocedure, heeft het kind twee juridische moeders: de geboortemoeder en haar vrouwelijke partner.

2.5 De ontwikkeling van de rechtspositie van lesbische paren

Wegens de steeds verder ontwikkelende technologieën om op niet- traditionele wijze een kind ter wereld te brengen, zoals kunstmatige donorinseminatie en in vitro fertilisatie, en de veranderende opvattingen in de maatschappij, wordt het in Nederland steeds meer geaccepteerd dat kinderen binnen een relatie van twee vrouwen worden geboren.⁵⁰ Dit heeft in het verleden geleid tot een aantal aanpassingen van de Nederlandse wetgeving. Om te beginnen is het sinds 1998 mogelijk om als moeder samen met de vrouwelijke partner het gezag over het kind uit te oefenen.⁵¹ De vrouwelijke partner werd in dit geval beschouwd als de sociale ouder; zij had juridisch (behalve het gezagsrecht) geen enkele ouderschapsrechten die zij kon uitoefenen tegenover het kind. Dit veranderde in april 2001, toen het voor de vrouwelijke partner mogelijk werd gemaakt om juridisch moeder te worden door middel van adoptie.⁵² Hierbij moest de vrouwelijke partner voldoen aan de strenge eisen die in de wet aan adoptie werden gesteld. Omdat dit in de praktijk leidde tot lange en emotionele adoptieprocedures, is de rechtspositie van de vrouw die het kind van haar vrouwelijke partner wil adopteren in 2009 verbeterd door de eisen voor partneradoptie te versoepelen.⁵³ Ondanks deze versoepeling van de wetgeving, was er nog steeds een rechterlijke procedure vereist voor het verkrijgen van het juridisch moederschap door de vrouwelijke partner van de moeder. Aan deze rechterlijke procedure waren, naast emotie, ook kosten verbonden omdat er een advocaat in de arm moest worden genomen en griffierechten

⁵⁰ Schrama 2012.

⁵¹ Wet van 30 oktober 1997, *Stb.* 1998, 506.

⁵² Wet van 21 december 2000, *Stb.* 2001, 10.

⁵³ Wet van 24 oktober 2008, *Stb.* 2008, 425.

moesten worden betaald.⁵⁴ Daarnaast bleek dat veel vrouwen de rechterlijke procedure als een belediging opvatten, omdat zij het gevoel hadden dat hun opvoedkwaliteiten werden getoetst.⁵⁵ Per 1 april 2014 is ook deze barrière weggenomen door de inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap, waardoor het juridisch moederschap van de vrouwelijke partner niet langer slechts via het adoptierecht tot stand kan komen, maar ook via het reguliere afstammingsrecht.⁵⁶

2.6 Het kind geboren uit een heteroseksuele relatie met behulp van een zaaddonor

Deze scriptie zal zich concentreren op de rechtspositie van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie. In zekere zin verschilt deze rechtspositie niet veel met die van het kind dat is geboren binnen een heteroseksuele relatie met behulp van een zaaddonor. Sterker nog, de wetgever probeert met het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap de juridische positie van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie zoveel mogelijk op een lijn te stellen met die van het kind dat is geboren binnen een heteroseksuele relatie met behulp van een zaaddonor.⁵⁷ Door inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap, gaat er op dit moment de meeste aandacht uit naar het lesbische paar dat een kind heeft gekregen met behulp van een zaaddonor.⁵⁸ Hierdoor zal deze scriptie zich concentreren op lesbische paren met een kinderwens, waarbij zijdelings zal worden verwezen naar het heteroseksuele paar dat met behulp van een zaaddonor een kind ter wereld heeft gebracht. Dit betekent echter niet dat er een wezenlijk verschil is met het kind dat is geboren binnen een heteroseksuele relatie met behulp van een zaaddonor; beide kinderen zullen veelal niet de biologische vader als juridische vader hebben. In veel gevallen zal wat er in deze scriptie besproken wordt naar analogie van toepassing kunnen worden verklaard op deze groep heteroseksuele paren.

2.7 Tussenconclusie

Daar waar het afstammingsrecht in het verleden relatief eenvoudig van aard leek, blijkt dat door de veranderende technologische ontwikkelingen en maatschappelijke opvattingen behoefte is ontstaan aan een nieuw soort afstammingsrecht. De fictie dat het juridisch ouderschap per

⁵⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7 en 13.

⁵⁵ Quik- Schuijt 2013.

⁵⁶ Wet van 25 november 2013, *Stb.* 2013, 480.

⁵⁷ Vonk 2013 (a).

⁵⁸ Vonk 2013 (a).

definitie samenvalt met het biologisch ouderschap lijkt ver achterhaald. Steeds meer kinderen worden geboren binnen een relatie van twee personen van gelijk geslacht en dit wordt door de maatschappij steeds meer geaccepteerd. Hierdoor is het afstammingsrecht in haar oorspronkelijke vorm niet meer toereikend. Dit heeft geleid tot een aantal wetswijzigingen waarvan de laatste, het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap, op 1 april 2014 in werking is getreden.

3. Het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de belangrijkste wijzigingen binnen het afstammingsrecht worden besproken, zoals die zijn doorgevoerd sinds de inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap.⁵⁹ Het adoptierecht is niet gewijzigd, waardoor het adoptierecht in dit hoofdstuk niet aan de orde zal komen. De Minister van Veiligheid en Justitie heeft besloten om de mogelijkheid tot adoptie te handhaven, nu er gevreesd wordt dat het juridisch ouderschap van twee vrouwen via het afstammingsrecht vanwege het ontbreken van een rechterlijke toetsing niet in alle landen zal worden erkend.⁶⁰ Hierdoor is het in het belang van de moeders om de mogelijkheid tot adoptie te behouden.⁶¹

In dit hoofdstuk zal een nieuw rechtsfiguur worden geïntroduceerd: de duomoeder. Dit is de vrouwelijke partner van de geboortemoeder, die in onder meer de Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap, wordt aangeduid met de term ‘duomoeder’.⁶²

3.2 De veranderingen in het afstammingsrecht

In 2007 is naar aanleiding van een motie in de Tweede Kamer door Pechtold c.s. de Commissie Lesbisch Ouderschap en Interlandelijke Adoptie ingesteld onder leiding van Ella Kalsbeek.⁶³ De opdracht aan deze Commissie Kalsbeek was om te onderzoeken op welke andere wijze dan door adoptie het juridisch duomoederschap tot stand zou kunnen komen.⁶⁴ De uitkomsten van dit onderzoek zijn gepresenteerd in het Rapport Lesbisch Ouderschap. Deze uitkomsten zijn grotendeels overgenomen door de Tweede Kamer bij het opstellen van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap.⁶⁵ Tijdens het onderzoek heeft de Commissie Kalsbeek twee uitgangspunten gehanteerd: het belang van het kind en de gelijke behandeling van lesbische en

⁵⁹ Daar waar in dit hoofdstuk en in de volgende hoofdstukken wordt verwezen naar bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek (BW), worden de bepalingen bedoeld zoals deze gelden sinds 1 april 2014.

⁶⁰ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 10.

⁶¹ Nuytinck 2010 (b).

⁶² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 1.

⁶³ Vonk 2009 (b).

⁶⁴ Rapport Kalsbeek, p. 7.

⁶⁵ Nuytinck 2010 (a).

heteroseksuele paren.⁶⁶ Op het belang van het kind zal in hoofdstuk 4 worden teruggekomen. Wat betreft de gelijke behandeling maakt het Rapport Lesbisch Ouderschap een onderscheid tussen de sociale benadering en de biologische benadering.⁶⁷ Bij de sociale benadering wordt de feitelijke opgroei- en opvoedingssituatie van een kind als basis genomen voor het juridisch ouderschap. Hierbij zullen twee moeders die gezamenlijk de zorg over een kind dragen als juridische ouders worden aangemerkt. Bij de biologische benadering, staat de biologische verwantschap tussen het kind en de ouder centraal.⁶⁸ Hierbij is het niet mogelijk voor de duomoeder om juridisch ouder te worden, omdat zij nooit een biologische verwantschap met het kind kan hebben. Uit de volgende paragrafen zal blijken dat de wetgever voorkeur heeft gegeven aan de sociale benadering, nu het sinds de inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap voor de duomoeder mogelijk is om via het afstammingsrecht juridisch ouder van het kind te worden, terwijl er geen biologische verwantschap bestaat tussen haar en het kind.

3.2.1 Duomoederschap van rechtswege

De vrouw die het kind baart, wordt bij de geboorte van rechtswege moeder van dit kind (art. 1:198 lid 1 sub a BW). Indien deze vrouw is getrouwd met een andere vrouw en zij heeft voor de bevruchting donorzaad gebruikt van een onbekende donor in de zin van de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, dan wordt de duomoeder van rechtswege juridisch ouder bij de geboorte van het kind (art. 1:198 lid 1 sub b BW). Het kind wordt in de burgerlijke stand geregistreerd als het kind van de geboortemoeder en de duomoeder.⁶⁹ De naam van de donor wordt dus niet vermeld.

Door het huwelijk wordt de duomoeder van rechtswege juridisch ouder. Voor de totstandkoming van het juridisch duomoederschap is dus niet langer een adoptieprocedure vereist. Sterker nog, het duomoederschap kan geheel zonder rechterlijke tussenkomst tot stand komen.⁷⁰ De duomoeder hoeft geen enkele rechtshandeling te verrichten ter verkrijging van dit ouderschap.⁷¹ De zaaddonor heeft in dezen het nakijken; hij heeft geen enkele grond om dit juridische

⁶⁶ Rapport Kalsbeek, p. 17.

⁶⁷ Rapport Kalsbeek, p. 19.

⁶⁸ Rapport Kalsbeek, p. 20.

⁶⁹ Quik- Schuijt 2013.

⁷⁰ Quik- Schuijt 2013.

⁷¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

ouderschap aan te tasten.⁷² Dit is volgens de wetgever te rechtvaardigen vanwege het feit dat de donor onbekend is en daarmee aangeeft geen enkele rol te willen vervullen in het leven van het (toekomstige) kind.⁷³

3.2.2 *Erkenning door de duomoeder*

Indien het juridisch duomoederschap niet van rechtswege tot stand komt, dan kan de duomoeder juridisch ouder worden door erkenning (art. 1:198 lid 1 sub c BW). De duomoeder heeft voor erkenning toestemming van de moeder nodig indien het kind nog geen zestien jaar is; er is tevens toestemming van het kind vereist indien het kind ouder is dan twaalf jaar (art. 1:204 lid 1 sub c en d BW). De mogelijkheid tot erkenning staat open indien de vrouwen niet getrouwd zijn of indien de vrouwen wel getrouwd zijn, maar gebruik hebben gemaakt van een bekende zaaddonor.⁷⁴ Dit geldt overigens ook voor getrouwde vrouwen die gebruik hebben gemaakt van een onbekende zaaddonor, maar die bij de aangifte van de geboorte geen verklaring van de Stichting donorgegevens kunnen overleggen.⁷⁵ Het is voor de duomoeder tevens mogelijk om het kind te erkennen van de vrouw die door adoptie juridisch moeder is geworden. In dit laatste geval hebben beide vrouwen geen biologische verwantschap met het kind, maar de weg via de rechter blijft hen bespaard.⁷⁶

Bij gebruikmaking van een bekende donor, verschilt het lesbisch ouderschap van het heteroseksuele ouderschap. Bij een heteroseksueel gehuwd echtpaar, wordt de man van rechtswege vader van het kind indien er gebruik is gemaakt van een bekende donor (art. 1:199 sub a BW). Indien er sprake is van eenzelfde situatie met twee vrouwen, dan moet de duomoeder het kind erkennen om juridisch ouder te worden (art. 1:199 lid 1 sub b en c BW). Volgens de wetgever wordt dit verschil tussen heteroseksuele en lesbische paren gerechtvaardigd door het feit dat in een heteroseksuele relatie de echtgenoot van de moeder wordt vermoed de biologische vader van het kind te zijn.⁷⁷ Indien een kind wordt geboren binnen een lesbische relatie, dan is er per definitie een derde in het spel die door middel van het leveren van zijn zaad betrokken is bij

⁷² Rapport Kalsbeek, p. 34.

⁷³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

⁷⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

⁷⁵ Vonk 2007.

⁷⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 8.

⁷⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

de conceptie van het kind. Dit toont aan dat de presumptie van het vaderschap op sommige punten gehandhaafd blijft; bij gebruikmaking van een bekende donor, wordt de man vermoed biologisch de vader van het kind te zijn, terwijl in werkelijkheid de zaaddonor een biologische verwantschap met het kind heeft.⁷⁸

3.2.3 Vervangende toestemming voor erkenning

Uit diverse adviezen aan de wetgever is gebleken dat er behoefte bestond aan vervangende rechterlijke toestemming voor erkenning, indien de moeder weigert de toestemming voor erkenning te verlenen aan de duomoeder.⁷⁹ In eerste instantie was het niet de bedoeling van de wetgever om deze mogelijkheid op te nemen in het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap.⁸⁰ De redenering van de wetgever was dat het ouderschap van de duomoeder in beginsel gerechtvaardigd wordt door de feitelijke verzorging en opvoeding van het kind.⁸¹ Indien de moeder weigert toestemming te verlenen voor erkenning, dan zal er waarschijnlijk geen sprake (meer) zijn van een gezamenlijke verzorging en opvoeding. In dit geval zou het niet in het belang van het kind zijn om juridisch een tweede moeder te verkrijgen.⁸²

Op de valreep is het, met een beroep op de gelijke behandeling tussen heteroseksuele en lesbische paren, alsnog mogelijk gemaakt voor de duomoeder om vervangende toestemming tot erkenning te vragen bij de rechter. Dit is gebeurd naar aanleiding van een amendement van voormalig Tweede Kamerlid Hennis Plasschaert.⁸³ Het is voor de duomoeder dus alsnog mogelijk om vervangende toestemming tot erkenning te vragen, indien zij heeft ingestemd met een daad die verwekking van het kind tot gevolg kan hebben gehad. Deze toestemming zal alleen worden toegewezen indien dit in het belang van het kind is (art. 1:204 lid 4 BW).

3.2.4 De duomoeder als instemmende levensgezel

De laatste mogelijkheid voor de duomoeder om juridisch ouder te worden, is via de gerechtelijke vaststelling van het moederschap (art. 1:198 lid 1 sub d BW). Deze gerechtelijke vaststelling kan

⁷⁸ Mulders 2011.

⁷⁹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 19.

⁸⁰ Vonk 2013 (a).

⁸¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 19.

⁸² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 19.

⁸³ *Kamerstukken II* 2012/13, 33 032, nr. 15, p. 1.

worden verzocht door de moeder of het kind (art. 1:207 lid 1 BW). De duomoeder zelf kan dus geen verzoek indienen. De grond voor gerechtelijke vaststelling van het moederschap is dat de vrouw als levensgezel van de moeder heeft ingestemd met een daad die de verwekking van het kind tot gevolg kan hebben gehad.⁸⁴ Binnen een heteroseksuele relatie kan het vaderschap tevens gerechtelijk worden vastgesteld op de grond dat de man verwekker is van het kind (art. 1:207 lid 1 BW). Deze mogelijkheid staat voor de duomoeder niet open, nu zij nimmer verwekker van het kind kan zijn.

Met de gerechtelijke vaststelling van het moederschap, wordt aangetoond dat de duomoeder niet alleen rechten heeft met betrekking tot het kind, maar dat zij tevens als instemmende levensgezel aangesproken kan worden op haar verplichtingen jegens het kind. Tot 1 april 2014 was het alleen mogelijk om via adoptie juridisch duomoeder van het kind te worden. Deze adoptie was afhankelijk van de keuze van de duomoeder; zij kon niet tot adoptie gedwongen worden.⁸⁵ Door de mogelijkheid tot gerechtelijke vaststelling van het moederschap, kan de duomoeder wel aangesproken worden op haar verantwoordelijkheden jegens het kind.

3.3 Tussenconclusie

Sinds inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap is het voor de duomoeder mogelijk geworden om via het afstammingsrecht juridisch ouder te worden. Het afstammingsrecht is op een dusdanige wijze veranderd, dat veel bepalingen die vóór 1 april 2014 alleen golden voor mannen, nu ook op de duomoeder van toepassing zijn. Hiermee is het personen- en familierecht seksenutraler geworden.⁸⁶ Dit is in lijn met uitgangspunt van de Commissie Kalsbeek dat lesbische en heteroseksuele paren zoveel mogelijk hetzelfde moeten worden behandeld en met de wens van lesbische paren om het duomoederschap zonder rechterlijke procedure tot stand te laten komen.

⁸⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 9.

⁸⁵ Vonk 2009 (b).

⁸⁶ Nuytinck 2010 (a).

4. Het belang van het kind

4.1 Inleiding

Volgens art. 3 van het Internationaal Verdrag Inzake de Rechten van het Kind (IVRK) vormen de belangen van het kind de eerste overweging bij alle maatregelen die het kind aangaan. Art. 3 IVRK is volgens het Kinderrechtencomité een van de vier algemene beginselen van het IVRK, waardoor dit verdragsartikel leidend is bij de interpretatie en implementatie van alle rechten van het kind.⁸⁷ Ook de wetgever stelt het belang van het kind voorop bij geboorte binnen een lesbische relatie.⁸⁸ Volgens de Commissie Kalsbeek is het kind gebaat bij een stabiele opvoedingssituatie en de bescherming van zijn feitelijke gezinssituatie.⁸⁹ De Commissie Kalsbeek beroept zich hierbij op psychologisch en pedagogisch onderzoek dat heeft aangetoond dat een vertrouwens- en gehechtheidsrelatie met de feitelijke (opvoedende) ouders van groot belang is voor de ontwikkeling van het kind.⁹⁰ De stabiele gezinssituatie zou eraan bij moeten dragen dat de vertrouwens- en gehechtheidsrelatie tussen de ouder en het kind zich optimaal kan ontwikkelen. De wetgever heeft dit belang bij een stabiele opvoedingssituatie gevolgd door te stellen dat het duomoederschap tot stand dient te komen via het afstammingsrecht, omdat het duomoederschap op deze manier sneller tot stand komt dan bij adoptie en niet afhankelijk wordt gesteld van een rechterlijke uitspraak.⁹¹ Ook wordt op deze manier voorkomen dat er een impasse ontstaat over de persoon van de tweede juridische ouder, nu van meet af aan duidelijk is wie de juridische ouders van het kind zijn.⁹² Door deze duidelijkheid omtrent het juridische ouderschap, zou de vertrouwens- en gehechtheidsrelatie tussen de ouder(s) en het kind zich ongestoord kunnen ontwikkelen, wat bijdraagt aan een stabiele opvoedingssituatie. Naast dit belang bij bescherming van de stabiele opvoedingssituatie, heeft het kind volgens de wetgever belang bij afstammingskennis waardoor hij de identiteit van de biologische vader kan achterhalen.⁹³ In dit hoofdstuk zal worden onderzocht wat dit belang bij afstammingskennis inhoudt en hoe dit belang zich verhoudt tot het belang bij een stabiele opvoedingssituatie.

⁸⁷ General Comment No. 14, par. 1.

⁸⁸ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 032, nr. 3, p. 2.

⁸⁹ Rapport Kalsbeek, p. 17.

⁹⁰ Rapport Kalsbeek, p. 17.

⁹¹ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 032, nr. 3, p. 2.

⁹² *Kamerstukken II 2011/12*, 33 032, nr. 3, p. 2.

⁹³ *Kamerstukken II 2011/12*, 33 032, nr. 3, p. 12.

4.2 Het recht op afstammingskennis

Het kind dat wordt geboren in een gezin met twee moeders, zal zich naarmate het ouder wordt gaan afvragen van wie het afstamt.⁹⁴ Ieder kind zal na verloop van tijd beseffen dat het biologisch onmogelijk is om van twee moeders af te stammen. De afstammingsrechtelijke positie van het kind verschilt naar gelang er gebruik is gemaakt van een onbekende donor, een bekende donor of een anonieme donor.⁹⁵ Bij een onbekende donor, is de identiteit van de biologische vader voor de moeder niet bekend.⁹⁶ Dit donormateriaal zal doorgaans worden verkregen in een ziekenhuis of kliniek, waardoor de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting op deze categorie donoren van toepassing is.⁹⁷ Het is in Nederland sinds 1 januari 2004 niet meer mogelijk om van een volledig anonieme donor gebruik te maken; enkele gegevens van de donor zijn altijd te achterhalen.⁹⁸ De moeder kan er echter voor kiezen om naar het buitenland te gaan en aldaar gebruik te maken van een anonieme donor. Deze kunstmatige donorinseminatie in het buitenland valt niet onder Nederlands recht, waardoor de gegevens van de donor niet (in Nederland) opgeslagen worden en de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting niet van toepassing is.⁹⁹ Bij een bekende donor gaat het om een man die bekend is bij de moeder.¹⁰⁰ Dit is bijvoorbeeld een vriend of een kennis die bereid is de kinderwens van de moeder in vervulling te laten gaan door het afstaan van zijn zaad. De inseminatie met het zaad van een bekende donor kan ook plaatsvinden via een ziekenhuis of kliniek, maar dit hoeft niet.¹⁰¹ Bij inseminatie via een ziekenhuis of kliniek, is de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting ook op deze categorie donoren van toepassing.¹⁰² Uit onderzoek is gebleken dat lesbische vrouwen die voor een bekende donor kiezen, dit vaak doen omdat zij van mening zijn dat het kind het recht heeft om te weten van wie hij afstamt en op deze manier van jongs af aan in contact kan komen te staan met de donor.¹⁰³ Hierdoor krijgt het kind informatie over zijn afstamming. Dit recht op afstammingskennis wordt beschermd door art. 7 lid 1 IVRK, waarin staat dat elk kind, voor

⁹⁴ Vonk & Bos 2012.

⁹⁵ Vonk 2008.

⁹⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 6.

⁹⁷ Vonk 2008.

⁹⁸ Raak-Kuiper 2008.

⁹⁹ *Kamerstukken II* 2012/13, 30 486, nr. 5, p. 18.

¹⁰⁰ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 6.

¹⁰¹ Vonk 2008.

¹⁰² In deze scriptie wordt er vanuit gegaan dat de inseminatie via een Nederlands ziekenhuis of een Nederlandse kliniek plaatsvindt, tenzij expliciet anders staat aangegeven.

¹⁰³ Vonk & Bos 2012.

zover mogelijk, het recht heeft om zijn ouders te kennen en door hen te worden verzorgd. De zinsnede ‘voor zover mogelijk’ duidt op de gevallen waarin het onmogelijk is om de afstamming van het kind te achterhalen, zoals bij een kind dat via volledig anonieme zaaddonatie ter wereld is gebracht. Sinds de Valkenhorst- arresten¹⁰⁴ van de Hoge Raad is het recht op afstammingskennis expliciet erkend in de Nederlandse rechtsorde. De Hoge Raad heeft geoordeeld dat het recht op afstammingskennis onderdeel uitmaakt van de identiteit van het kind, dat bescherming geniet door de overheid.¹⁰⁵

4.2.1 Functies van het afstammingsrecht

In de literatuur worden verschillende functies van het afstammingsrecht onderscheiden.¹⁰⁶ Tijdens de Deskundigenbijeenkomst van de Eerste Kamer over het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap is stilgestaan bij de volgende functies van het afstammingsrecht: de maatschappelijke functie, de sociaal- psychologische functie en de functie van verschaffing van een persoonlijke identiteit.¹⁰⁷ Hier zou de medische functie aan toegevoegd kunnen worden.¹⁰⁸ Met de maatschappelijke functie wordt bewerkstelligd dat het kind in een familierechtelijke betrekking opgroeit met ouders, grootouders, broertjes en zusjes.¹⁰⁹ Door kinderen op te nemen in een genealogische structuur, kan de staat identificeren wie wie is.¹¹⁰ De sociaal- psychologische functie houdt in dat de samenleving erbij gebaat is als kinderen een liefdevolle opvoeding krijgen.¹¹¹ Dit kan in beginsel in elk gezin worden bewerkstelligd; een kind dat opgroeit met twee moeders kan net zoveel liefde krijgen als een kind dat binnen een heteroseksuele relatie opgroeit. Daarnaast zorgt het afstammingsrecht voor de verschaffing van een persoonlijke identiteit.¹¹² Het kind moet antwoord kunnen geven op de vraag: wie ben ik eigenlijk?¹¹³ Het kind kan zijn uiterlijk en gedrag herkennen in dat van familieleden en hij kan zich identificeren aan de hand van familiegeschiedenis. Tot slot kent het afstammingsrecht de

¹⁰⁴ HR 3 januari 1997, *NJ* 1997, 451 en HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

¹⁰⁵ HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

¹⁰⁶ Pessers 2013 (b).

¹⁰⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. D, p. 3.

¹⁰⁸ Van der Linden & Vlaardingerbroek 2003.

¹⁰⁹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. D, p. 3.

¹¹⁰ Pessers 2013 (a).

¹¹¹ Pessers 2013 (a).

¹¹² Pessers 2013 (a).

¹¹³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. D, p. 3 en Pessers 2013 (b).

medische functie.¹¹⁴ Deze functie houdt in dat bepaalde erfelijke aandoeningen in een vroeg stadium geconstateerd kunnen worden, waardoor de gezondheid van het kind en zijn familieleden beschermd wordt.

Tussen de verschillende functies van het afstammingsrecht bestaat geen hiërarchie.¹¹⁵ Bij het recht op afstammingskennis kan de functie van de verschaffing van een persoonlijke identiteit echter als leidend worden beschouwd omdat deze functie volgt uit art. 7 IVRK. Dit artikel impliceert dat het kind dat is opgegroeid binnen een gezin met twee moeders het recht heeft om de biologische vader te kennen.¹¹⁶ Art. 8 IVRK zet dit kracht bij door te stellen dat de staat het recht van het kind om zijn identiteit te behouden eerbiedigt en passende bijstand en bescherming verleent om de identiteit te herstellen, indien deze is beroofd. Tot slot wordt het recht op afstammingskennis beschermd in art. 8 EVRM. Dit artikel beschermt het recht op *private life*, wat tevens het recht inhoudt om in waarheid te leven. Hierdoor heeft het kind ook op grond van deze bepaling het recht om te weten van wie hij afstamt.¹¹⁷

4.2.2 Het recht op afstammingskennis met betrekking tot de onbekende donor

Indien het kind is geboren met gebruikmaking van een onbekende donor, dan zullen de gegevens niet alleen voor de moeder onbekend blijven, maar ook voor het kind. Het kind weet dus niet wie het als vader heeft. De Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting kan enig soelaas bieden.¹¹⁸ Het uitgangspunt van deze wet kan worden gevonden in ‘het belang van het kind bij kennisname van de afstammingsgegevens’.¹¹⁹ In de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting is aangegeven dat elk kind vanaf zestien jaar persoonsidentificerende gegevens over de donor kan opvragen bij de Stichting donorgegevens.¹²⁰ Indien de donor niet instemt met de verstrekking van de persoonsidentificerende gegevens, dan zal deze verstrekking achterwege blijven indien zwaarwegende belangen van de donor dit vergen. Voorbeelden zijn de donor die in een dusdanige psychische toestand verkeert dat hij de confrontatie met zijn donorkind niet aankan of

¹¹⁴ Van der Linden & Vlaardingerbroek 2003.

¹¹⁵ Pessers 2013 (a).

¹¹⁶ UN Commentary article 7, p. 27.

¹¹⁷ Pessers 2013 (b).

¹¹⁸ Vonk 2008.

¹¹⁹ Evaluatie Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, p. 246.

¹²⁰ Artikel 3 lid 2 Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting.

de donor die een gevangenisstraf uitzit.¹²¹ In een dergelijk geval vindt er een belangenafweging plaats, waarbij het belang van het kind doorslaggevend is.¹²² Indien wordt geoordeeld dat het kind recht heeft op de persoonsidentificerende gegevens, dan is het de vraag in hoeverre deze gegevens voor het kind toereikend zijn om daadwerkelijk te achterhalen wie de biologische vader is, nu de Stichting donorgegevens niet bekend staat om de meest gestructureerde werkwijze wat betreft het bijhouden van het donorregister.¹²³ Er is geen toezichthoudend orgaan bij de Stichting donorgegevens, waardoor 20 van de 43 instellingen in 2012 de gegevens van de donoren nog niet ingevoerd hadden in het donorregister.¹²⁴ Mocht het kind er via de Stichting donorgegevens al achter komen wie de biologische vader is, dan is het maar de vraag of het kind ooit de kans krijgt om deze man te ontmoeten, nu niet alle donoren behoefte zullen hebben aan een ontmoeting met hun donorkind. Zoals Dorien Pessers gevat omschrijft tijdens de Deskundigenbijeenkomst van de Eerste Kamer, wordt het jonge kind van zestien jaar volgens de letter van de wet geacht de telefoon te pakken en de zaaddonor op te bellen.¹²⁵ Hierbij kan het zijn dat de zaaddonor uit een ander land afkomstig is, waardoor er wegens de taalbarrière geen of een moeizaam gesprek kan worden gestart. Ook kan het zijn dat de zaaddonor onvindbaar dan wel overleden is. Tot slot is het mogelijk dat de zaaddonor geen contact wil met het kind. Het kind kan dan een rechterlijke procedure aanspannen om contact te krijgen met de biologische vader.¹²⁶ Het zestienjarige kind moet dan zelf naar de rechtbank stappen en een advocaat inschakelen. De kans is klein dat het kind in dit geval ooit een plezierige ontmoeting met de zaaddonor krijgt, nu de verhouding tussen het kind en de zaaddonor op voorhand al is verstoord door de aangespannen rechterlijke procedure.

4.2.3 Het recht op afstammingskennis met betrekking tot de bekende donor

Indien de moeder gebruik maakt van een bekende donor die via een ziekenhuis of kliniek het zaad levert, dan is de positie van het kind hetzelfde als die van het kind met betrekking tot een onbekende donor.¹²⁷ Ook hier zal immers de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting van toepassing zijn. Uit het Evaluatierapport over de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting

¹²¹ *Kamerstukken I* 2000/01, 23 207, nr. 201b, p. 3.

¹²² Rapport Forder, p. 73.

¹²³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. D, p. 5.

¹²⁴ Evaluatie Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, p. 247.

¹²⁵ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. D, p. 5.

¹²⁶ Rapport Forder, p. 74.

¹²⁷ Vonk 2008.

blijkt dat het voor veel klinieken onduidelijk is dat de gegevens van de bekende donor ook geregistreerd dienen te worden.¹²⁸ Het kind zal in dat geval niet via de Stichting donorgegevens kunnen achterhalen wie de biologische vader is en zal moeten proberen voor de rechter een beroep te doen op het recht op afstammingskennis, zoals hieronder wordt besproken.

Indien het kind is verwekt met behulp van een bekende donor zonder tussenkomst van een ziekenhuis of een kliniek, dan is de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting niet van toepassing. Dit houdt in dat de gegevens van de bekende donor nergens zijn opgeslagen. In principe zou dit geen probleem moeten vormen, nu de donor vaak een vriend of kennis van de familie is. In veel gevallen zal het kind via de moeder te horen krijgen wie de biologische vader is. De moeder is hiertoe echter niet verplicht, waardoor het kind met lege handen kan komen te staan indien de moeder en de donor besluiten de biologische afkomst van het kind verborgen te houden.¹²⁹ Het kind komt in een afhankelijke positie tot de moeder te staan bij het achterhalen van de identiteit van de biologische vader.¹³⁰ In dit geval kan het kind zich voor de rechter beroepen op art. 8 EVRM (het recht om in waarheid te leven) en art. 7 IVRK (het recht om de ouders te kennen) om achter zijn afstammingsgegevens te komen. Hier ligt een weg voor het kind naar de rechter open om erachter te komen wie de biologische vader is. Het kind zal hiertoe een procedure moeten aanspannen tegen zijn eigen moeder. De emotionele gevolgen die een dergelijke procedure met zich meebrengen, kunnen ervoor zorgen dat de stabiele opvoedingssituatie van het kind ernstig wordt verstoord. Het kind zal er via de rechterlijke procedure weliswaar achter kunnen komen wie de biologische vader is, maar het is te betwijfelen of de wetgever dit voor ogen heeft gehad bij het toekennen van het recht op afstammingskennis.¹³¹

4.2.4 Het recht op afstammingskennis met betrekking tot de anonieme donor

In veel landen is het slechts mogelijk om gebruik te maken van anonieme donoren.¹³² Bij een anonieme donor, zal de moeder niet weten wie de biologische vader is. Deze donor zal niet in Nederland worden geregistreerd, waardoor het kind zich niet kan beroepen op de Wet

¹²⁸ Evaluatie Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, p. 246.

¹²⁹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. D, p. 7.

¹³⁰ Vonk 2008.

¹³¹ Quik- Schuijt 2013.

¹³² Evaluatie Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, p. 14.

Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting.¹³³ Ook worden anonieme donoren vaak niet geregistreerd in het buitenland. Indien de anonieme donor niet geregistreerd is, dan zal het kind geen beroep kunnen doen op art. 7 IVRK, nu het onmogelijk is om de afstamming van het kind te achterhalen. Mocht de donor al geregistreerd zijn, dan zullen buitenlandse klinieken vanwege de privacy van de donor zeer terughoudend zijn met het verschaffen van persoonsgegevens. Het kind zal er bij anonieme zaaddonatie nimmer achter komen wie de biologische vader is nu ook de moeder, al zou zij dit willen, de identiteit van de biologische vader niet kan verschaffen. Hierdoor zal het kind zijn afstammingsinformatie niet kunnen achterhalen. Zelfs indien er gebruik wordt gemaakt van een niet- anonieme buitenlandse donor, dan bestaat er geen verplichting om de donor in Nederland te registreren.¹³⁴ De verrichter van de kunstmatige donorinseminatie valt in dit geval niet onder Nederlands recht, waardoor het van de bereidheid van de moeder afhangt of het kind de identiteit van de biologische vader kan achterhalen.¹³⁵

4.3 Tussenconclusie

De wetgever stelt het belang van het kind bij geboorte binnen een lesbische relatie voorop. Dit belang is tweeledig. Aan de ene kant heeft het kind belang bij een stabiele opvoedingssituatie, waardoor het duomoederschap snel tot stand dient te komen. Aan de andere kant heeft het kind belang bij en recht op afstammingskennis, waardoor het kind de mogelijkheid moet worden geboden om in contact te komen met de biologische vader. Bij gebruikmaking van een donor via een ziekenhuis of kliniek kan het kind, na het bereiken van zestienjarige leeftijd, persoonsidentificerende gegevens opvragen bij de Stichting donorgegevens. Het kind krijgt hier de mogelijkheid om zijn recht op afstammingskennis uit te oefenen, ook al zijn deze gegevens summier en soms ontoereikend van aard. Uit de reactie van Minister Schippers op de Evaluatie van de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, blijkt dat de overheid hier in de toekomst een rol ziet weggelegd om de wensouders en de donor beter te informeren, waarbij de donor wordt voorgelicht over de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting en wordt bevroegd naar zijn houding ten opzichte van zijn toekomstige donorkind.¹³⁶ De wensouders zullen begeleiding krijgen bij het inlichten van hun kind omtrent de biologische afstamming. De

¹³³ *Kamerstukken II* 2012/13, 30 486, nr. 5, p. 18.

¹³⁴ Artikel 2 Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting.

¹³⁵ *Kamerstukken II* 2012/13, 30 486, nr. 5, p. 18.

¹³⁶ *Kamerstukken II* 2012/13, 30 486, nr. 5, p. 19.

minister wijst dwangmaatregelen, zoals een aantekening omtrent de biologische vader in de geboorteakte, om zulks te bewerkstelligen echter van de hand. Ook wordt de betrokkenheid van een Nederlands ziekenhuis of een Nederlandse kliniek aangemoedigd, zodat het kind bij gebruikmaking van een buitenlandse donor een beroep kan doen op de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting en op deze manier zijn afstammingsgegevens kan achterhalen.¹³⁷ De betrokkenheid van een Nederlands ziekenhuis of een Nederlandse kliniek wordt echter niet verplicht gesteld, waardoor het alsnog mogelijk blijft om van een volledig anonieme buitenlandse donor gebruik te maken, waarbij het kind nimmer zijn afstammingsgegevens kan achterhalen. Bij gebruikmaking van een donor buiten een ziekenhuis of kliniek om, kan een gebrek aan afstammingskennis leiden tot een minder stabiele opvoedingssituatie voor het kind, indien het kind wil weten van wie hij afstamt en de moeder niet bereid is deze informatie te verschaffen. Het kind zal in een dergelijk geval een rechterlijke procedure moeten aanspannen om zijn recht op afstammingskennis te verwezenlijken. Het kind moet kiezen tussen twee kwaden: een procedure aanspannen tegen zijn eigen moeder of nooit te weten komen van wie hij afstamt. Het belang van het kind is in het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap leidend, waardoor de wetgever er goed aan zou doen om het recht op afstammingskennis te verwezenlijken via een andere weg dan de rechterlijke procedure.

¹³⁷ *Kamerstukken II* 2012/13, 30 486, nr. 5, p. 19.

5. Andere belanghebbenden

5.1 Inleiding

De Hoge Raad heeft in het Valkenhorst- arrest uit 1994 geoordeeld dat het recht op afstammingskennis van het kind niet absoluut is, maar dat het moet wijken voor andere belangen indien deze zwaarder wegen.¹³⁸ In dit hoofdstuk worden de belangen van de moeder, de duomoeder en de zaaddonor in overweging genomen, waarbij de verschillende belangen en de afweging die de Hoge Raad ten aanzien van deze belangen heeft gemaakt worden besproken. Hierbij zal alleen worden ingegaan op de positie van het kind indien het is geboren met behulp van een bekende zaaddonor buiten een ziekenhuis of kliniek om, waarbij de moeder de biologische afstamming voor het kind verzwijgt. Het kind dat is geboren met behulp van een zaaddonor via een ziekenhuis of kliniek heeft immers een wettelijke aanspraak op bepaalde afstammingsgegevens via de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting.¹³⁹ De anonieme zaaddonoren zullen buiten beschouwing worden gelaten, omdat het kind bij anonieme zaaddonatie geen beroep kan doen op art. 7 IVRK nu het in beginsel onmogelijk is om de identiteit van deze donoren te achterhalen.

5.2 Het belang van de moeder

Indien een lesbische vrouw zwanger wordt met gebruikmaking van een bekende donor, dan zullen de moeder en de bekende donor in veel gevallen afspraken hebben gemaakt over de rol die de donor in het leven van het kind zal vervullen.¹⁴⁰ De donor is immers een vriend of kennis van de moeder, die zijn hulp aanbiedt door middel van het leveren van zaad om de kinderwens van de moeder in vervulling te laten gaan. Als de donor geen verdere vaderschapsintenties heeft, dan is er in principe geen probleem; de moeder en haar eventuele vrouwelijke partner bekommeren zich over de verzorging en opvoeding van het kind en de donor geeft hen hierin de vrijheid. In de praktijk kan dit echter anders uitpakken. Indien de moeder een vrouwelijke partner heeft, dan zullen er doorgaans drie personen zijn die een eventuele aanspraak willen maken op het juridisch ouderschap: de moeder, de duomoeder en de zaaddonor.¹⁴¹ De moeder zal hierbij van rechtswege

¹³⁸ HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

¹³⁹ Rapport Forder, p. 65.

¹⁴⁰ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

¹⁴¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

juridisch ouder worden op het moment van geboorte van het kind (art. 1:198 lid 1 sub a BW). Er is voor de bevruchting gebruik gemaakt van een bekende donor, waardoor de duomoeder, ook bij een huwelijk met de moeder, niet van rechtswege juridisch ouder zal worden (art. 1:198 lid 1 sub b BW). Het juridisch ouderschap dient door erkenning tot stand te worden gebracht. Indien de donor vaderschapsintenties heeft zal ook hij het kind willen erkennen. De wetgever stelt dat de moeder, de duomoeder en de donor in dit geval om de tafel moeten gaan zitten om te bespreken wie de juridische ouder van het kind zal worden.¹⁴² De moeder moet toestemming verlenen voor de erkenning, waardoor zij in beginsel beslist wie de tweede juridische ouder wordt: haar vrouwelijke partner of de bekende zaaddonor.¹⁴³ De moeder staat hierbij in een machtige positie ten opzichte van de duomoeder en de zaaddonor. Indien de moeder besluit om toestemming tot erkenning te verlenen aan de duomoeder - hetgeen meestal het geval zal zijn - dan kan het zijn dat het belang van de zaaddonor om een vaderrol in het leven van het kind te vervullen, wordt geschaad. De zaaddonor kan door de machtige positie van de moeder buiten spel worden gezet. Dit kan leiden tot een conflict tussen de twee moeders en de zaaddonor, waarbij het belang van het kind bij een stabiele opvoedingssituatie door de inmenging van de zaaddonor op scherp kan komen te staan.

De moeder kan ervoor kiezen om het kind in contact te laten staan met de zaaddonor, waardoor het kind zijn recht op afstammingskennis kan uitoefenen. De moeder kan echter ook belang hebben bij geheimhouding van de persoon van de zaaddonor, vanwege de vrees dat de zaaddonor zich probeert te mengen in het gezin.¹⁴⁴ De moeder kan in een dergelijk geval kiezen voor een buitenlandse anonieme zaaddonor of een Nederlandse onbekende zaaddonor, waarbij de anonimiteit of de onbekendheid van de donor al aangeeft dat hij geen rol ziet weggelegd in het leven van zijn (toekomstige) donorkind.¹⁴⁵ Indien de vrouw daarentegen wordt geïnsemineerd met behulp van het zaad van een bekende donor buiten een ziekenhuis of kliniek om, dan kan de moeder ervoor kiezen om zelf de afstammingsinformatie voor het kind te verzwijgen. Het is de vraag in hoeverre de geheimhouding door de moeder houdbaar is, indien de bekende zaaddonor voor zichzelf een vaderrol in het leven van het kind ziet weggelegd. De zaaddonor die contact

¹⁴² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 7.

¹⁴³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 8.

¹⁴⁴ Rapport Forder, p. 68.

¹⁴⁵ Evaluatie Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting, p. 114.

met het kind wil zal, nu het vaak gaat om een vriend of kennis van de moeder, voldoende mogelijkheden hebben om het kind te vertellen dat hij de biologische vader is. Hierdoor kan het kind via de donor zijn afstammingskennis achterhalen. Indien de zaaddonor echter geen poging onderneemt om het kind te vertellen dat hij de biologische vader is, dan kan de moeder de identiteit van de biologische vader in beginsel geheim houden voor het kind. Het kind kan dan via de rechter proberen te achterhalen wie de biologische vader is.

5.3 Het belang van de duomoeder

In veel gevallen zal het belang van de duomoeder op één lijn liggen met het belang van de moeder. Ook de duomoeder kan er hierdoor belang bij hebben dat de zaaddonor geheim blijft, zodat hij zich niet gaat mengen in het gezinsleven van de moeder, de duomoeder en het kind.¹⁴⁶ Ook hier geldt dat geheimhouding door de moeders er alleen voor kan zorgen dat het kind geen contact kan opnemen met de zaaddonor. De bekende zaaddonor kan er uiteraard niet van worden weerhouden om contact op te nemen met het kind.

De duomoeder zal er belang bij hebben om juridisch ouder van het kind te worden, zodat zij haar ouderschapsrechten kan uitoefenen. De moeder kan toestemming tot erkenning verlenen, zodat de duomoeder juridisch ouder van het kind wordt (art. 1:204 lid 1 sub c BW). Indien de moeder deze toestemming weigert, dan kan de duomoeder naar de rechter toestappen en om vervangende toestemming tot erkenning vragen (art. 1:204 lid 4 BW). Hiervoor is vereist dat de duomoeder als levensgezel heeft ingestemd met een daad die de verwekking van het kind tot gevolg kan hebben gehad. Deze toewijzing moet volgens de wet in het belang van het kind zijn. Indien aan deze vereisten is voldaan, zal de vervangende toestemming voor erkenning toegewezen worden, waardoor de duomoeder juridisch ouder van het kind wordt. Het opvallende is dat het kind de erkenning van de duomoeder kan vernietigen op de grond dat de duomoeder niet de biologische moeder van het kind is (art. 1:205a BW). Omdat het kind biologisch gezien niet van twee vrouwen kan afstammen, is deze vernietigingsgrond altijd aanwezig. Hierdoor verkrijgt de erkennende duomoeder een aantastbaar ouderschap.¹⁴⁷ Indien er een conflict ontstaat tussen het kind en de duomoeder dan kan het kind, wellicht onder druk van de moeder, besluiten de

¹⁴⁶ Rapport Forder, p. 68.

¹⁴⁷ Rapport Kalsbeek, p. 30.

erkenning te vernietigen. Het kind verkrijgt hierdoor een sterk recht ten opzichte van de duomoeder. Hierbij is het de vraag in hoeverre dit gerechtvaardigd kan worden nu de vernietigingsgrond wegens de biologische onmogelijkheid voor de duomoeder om aan het kind verwant te zijn, altijd aanwezig zal zijn.¹⁴⁸ Enige relativering is dat er bij een procedure tot vernietiging van de erkenning een bijzondere curator voor het minderjarige kind ingeschakeld wordt (art. 1:212 BW), waarbij zowel de bijzondere curator als de rechter het belang van het kind zal toetsen.¹⁴⁹ Het zal immers bij een (gering) conflict niet per definitie in het belang van het kind zijn om de erkenning van de duomoeder te vernietigen. Daarnaast is het voor het kind niet mogelijk om de erkenning te vernietigen, indien de erkenning tijdens de meerderjarigheid heeft plaatsgevonden (art. 1:205a lid 1 sub a BW). Het inmiddels meerderjarige kind heeft in een dergelijk geval zelf toestemming verleend voor de erkenning (art. 1:204 lid 1 sub d BW), waardoor de wetgever een zekere terughoudendheid heeft willen betrachten in het aantasten van het juridisch ouderschap.¹⁵⁰ Tot slot zijn er termijnen aan de vernietiging van de erkenning gebonden, waardoor het kind niet te allen tijde een beroep op de vernietigingsgrond kan doen (art. 1:205a lid 2 juncto 205 lid 4 BW).

5.4 Het belang van de zaaddonor

Indien een man als zaaddonor optreedt voor een lesbisch paar, dan kan hij twee soorten belangen hebben: hij kan belang hebben bij geheimhouding van zijn positie als zaaddonor en hij kan een tegenovergesteld belang hebben om zijn vaderschapsintenties uit te oefenen.¹⁵¹ Indien de donor belang heeft bij geheimhouding, dan hangt het van de intentie van de moeders af of hij ook daadwerkelijk geheim zal blijven. De moeders kunnen immers besluiten het kind te vertellen wie de biologische vader is. Indien de donor daarentegen vaderschapsintenties heeft, dan dient er een onderscheid te worden gemaakt tussen de bekende zaaddonor met *family life* en de bekende zaaddonor zonder *family life*.¹⁵² *Family life* houdt in dat tussen de zaaddonor en het kind sprake is van een nauwe persoonlijke betrekking.¹⁵³ Op basis van art. 8 EVRM wordt deze nauwe persoonlijke betrekking beschermd, waarbij alleen in uitzonderlijke omstandigheden inmenging

¹⁴⁸ Rapport Kalsbeek, p. 30.

¹⁴⁹ Rapport Kalsbeek, p. 30.

¹⁵⁰ *Kamerstukken I* 1997/98, 24 649, nr. 11d, p. 6 en *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 20.

¹⁵¹ Rapport Forder, p. 67 en *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 8.

¹⁵² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 8.

¹⁵³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 19.

mogelijk is. In de rechtspraak is benadrukt dat een louter biologische band onvoldoende is voor het aannemen van *family life*; er dienen bijkomende omstandigheden te worden aangetoond waaruit blijkt dat er een nauwe persoonlijke betrekking bestaat tussen de biologische vader en het kind.¹⁵⁴ Dit kan bijvoorbeeld blijken uit de aard van de relatie tussen de biologische vader en de moeder, de aantoonbare interesse in het kind of een regelmatig contact tussen de biologische vader en het kind, zowel voor als na de geboorte.¹⁵⁵ De Hoge Raad heeft bepaald dat de intenties van partijen hierbij een rol kunnen spelen.¹⁵⁶ Bij een beroep op *family life*, wordt er dus niet alleen gekeken naar de daadwerkelijke nauwe persoonlijke betrekking, maar ook naar de bedoeling van de moeder en de zaaddonor om deze tot stand te laten komen.

5.4.1 *De bekende zaaddonor zonder family life*

Indien de zaaddonor niet in staat is een nauwe persoonlijke betrekking tussen hem en het kind aan te tonen, dan heeft hij wat betreft zijn vaderschapsintenties het nakijken als de moeder hem geen toestemming tot erkenning verleent. De zaaddonor valt in dit geval niet onder de bescherming van art. 8 EVRM, omdat er geen *family life* bestaat tussen hem en zijn donorkind. De wet kent de bekende zaaddonor zonder *family life* geen specifieke rechten toe; hij kan geen vervangende toestemming tot erkenning verkrijgen (art. 1:204 lid 3 BW) en hij heeft geen recht op omgang met zijn donorkind (art. 1:377a BW).

5.4.2 *De bekende zaaddonor met family life*

De bekende zaaddonor geniet bescherming onder art. 8 EVRM indien hij kan aantonen dat er sprake is van een nauwe persoonlijke betrekking tussen hem en het kind. Het kan zijn dat de moeder haar vrouwelijke partner toestemming heeft verleend voor erkenning, terwijl de zaaddonor vaderschapsintenties heeft. De vraag die dan naar voren komt, is of de bekende zaaddonor in een dergelijk geval de mogelijkheid zou moeten hebben om de erkenning door de duomoeder te vernietigen en zelf vervangende toestemming voor erkenning te vragen.¹⁵⁷ De Hoge Raad heeft in 2004 bepaald dat de verwekker op beperkte gronden vernietiging van de

¹⁵⁴ HR 30 november 2007, *LJN*: BB9094.

¹⁵⁵ Raak- Kuiper 2008 en Mulders 2011 en EHRM 1 juni 2004, *NJ* 2004, 667.

¹⁵⁶ HR 30 november 2007, *LJN*: BB9094.

¹⁵⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 19.

erkenning gedaan door een niet- biologische ouder kan verzoeken.¹⁵⁸ Volgens de wetgever dient deze uitspraak naar analogie van toepassing te zijn op de zaaddonor met *family life*.¹⁵⁹ De zaaddonor met *family life* krijgt dus de mogelijkheid om de erkenning door de duomoeder te vernietigen, nu het bij erkenning door de duomoeder altijd zal gaan om erkenning door een niet- biologische ouder. Het opvallende is dat de wetgever expliciet de uitspraak van de Hoge Raad van toepassing verklaart, maar geen gebruik maakt van de mogelijkheid om dit wettelijk vorm te geven. Indien de zaaddonor is geslaagd in het vernietigen van de erkenning door de duomoeder, dan kan hij vervangende toestemming tot erkenning aan de rechter vragen, zodat hij juridisch vader wordt van zijn donorkind. Dit is wettelijk geregeld in art. 1:204 lid 3 BW. Vóór inwerkingtreding van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap kon de zaaddonor met *family life* op basis van een uitspraak van de Hoge Raad uit 2003 al vervangende toestemming tot erkenning verzoeken, zij het op beperkte gronden.¹⁶⁰ Volgens de wetgever wordt het opnemen in de wet van de mogelijkheid tot vervangende toestemming voor erkenning gerechtvaardigd door het feit dat de zaaddonor een biologische band met het kind heeft en er sprake is van *family life* tussen hem en het kind.¹⁶¹ Hier heeft de wetgever dus wel gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een uitspraak van de Hoge Raad wettelijk vorm te geven. De rechter wijst de vervangende toestemming voor erkenning toe, tenzij dit de belangen van de moeder bij een ongestoorde verhouding met het kind schaadt of de ontwikkeling van het kind in het gedrang komt (art. 1:204 lid 3 BW). Het is overigens niet mogelijk om het vaderschap van de bekende donor met *family life* gerechtelijk vast te stellen.¹⁶² Hier is vanuit de Tweede Kamer voor gekozen omdat anders het risico zou bestaan dat het aantal donoren zou afnemen vanwege de vrees dat er in de toekomst vaderschapsverplichtingen bij het donorschap komen kijken.¹⁶³

5.4.3 *Het recht op afstammingskennis van de bekende zaaddonor*

Om vaderschapsrechten te kunnen uitoefenen, moet de zaaddonor weten of hij de biologische vader is van het kind. Hierbij is het de vraag of de zaaddonor, net als het kind, een recht op afstammingskennis heeft. Voor de zaaddonor zal het immers niet altijd duidelijk zijn of het kind

¹⁵⁸ HR 12 november 2004, *NJ* 2005, 248.

¹⁵⁹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 19.

¹⁶⁰ HR 24 januari 2003, *NJ* 2003, 386.

¹⁶¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 8 en 17.

¹⁶² Vonk 2010.

¹⁶³ Nuytinck 2010 (b).

van zijn zaad afkomstig is. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft zich in de zaak *Nylund tegen Finland* uitgelaten over het recht op afstammingskennis van de verwekker.¹⁶⁴ De verwekker die vermoedt de biologische vader van een kind te zijn, heeft het recht om te weten of dit vermoeden juist is.¹⁶⁵ Dit recht op afstammingskennis valt onder het recht op privéleven dat wordt beschermd door art. 8 EVRM en kan volgens het Europees Hof worden beperkt indien de opvoeding van het kind door de uitoefening van het recht op afstammingskennis in het gedrang komt. Tot op heden is er geen rechtspraak verschenen over het recht op afstammingskennis van de zaaddonor.¹⁶⁶ De zaak *Nylund tegen Finland* zou echter naar analogie van toepassing kunnen worden verklaard op de zaaddonor met *family life*.¹⁶⁷ Er is in de rechtspraak namelijk een tendens zichtbaar waarin de zaaddonor met *family life* zoveel mogelijk hetzelfde wordt behandeld als de verwekker. Op basis van deze gelijke behandeling zou ook de zaaddonor met *family life* het recht op afstammingskennis met betrekking tot zijn donorkind hebben. Daarnaast kan de zaaddonor zijn biologische band met het kind bevestigen door zijn recht op afstammingskennis uit te oefenen. De zaaddonor met *family life* kan zijn vaderschapsrechten slechts uitoefenen indien hij weet dat hij de biologische vader van het kind is.

5.5 Afweging van de verschillende belangen

In het Valkenhorst- arrest uit 1994 heeft de Hoge Raad een afweging gemaakt tussen het belang van de moeder bij geheimhouding van de persoon van de biologische vader en het belang van het kind bij het verkrijgen van afstammingsinformatie.¹⁶⁸ De moeder heeft slechts in zeer uitzonderlijke gevallen een recht op geheimhouding van de afstammingskennis.¹⁶⁹ Dit recht ligt besloten in het recht op respect voor het privéleven van art. 8 EVRM.¹⁷⁰ Bij een botsing tussen het belang van de moeder en het belang van het kind, dient het belang van het kind volgens de Hoge Raad de doorslag te geven. De Hoge Raad rechtvaardigt deze voorrang door te stellen dat een vitaal belang van het kind wordt gediend bij het geven van afstammingsinformatie en dat de moeder mede de verantwoordelijkheid draagt voor het bestaan van het kind.¹⁷¹ Hoewel het in dit

¹⁶⁴ EHRM 29 juni 1999, zaaknr. 27110/95 *RJD* 1999-VI.

¹⁶⁵ Rapport Forder, p. 53.

¹⁶⁶ Rapport Forder, p. 47.

¹⁶⁷ Rapport Forder, p. 51-53.

¹⁶⁸ HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

¹⁶⁹ Rapport Forder, p. 68.

¹⁷⁰ HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

¹⁷¹ Rapport Forder, p. 66.

arrest uitdrukkelijk niet ging om een lesbisch paar dat met behulp van een zaaddonor hun kinderwens in vervulling liet gaan, merkt Caroline Forder in haar rapport ‘Erkenning door de vrouwelijke partner van de moeder’ terecht op dat bij kunstmatige donorinseminatie eenzelfde regel zou kunnen gelden.¹⁷² Indien een lesbische vrouw zwanger raakt met behulp van een zaaddonor, dan kan de moeder verantwoordelijk worden gehouden voor het bestaan van het kind, nu zij zich bewust kunstmatig heeft laten insemineren met als doel een kind ter wereld te brengen. Zelfs indien de moeder niet verantwoordelijk kan worden gehouden voor het bestaan van het kind,¹⁷³ blijft het vitaal belang op afstammingskennis onverminderd van kracht.¹⁷⁴ Hierdoor dient ook bij kunstmatige inseminatie het belang van het kind bij afstammingsinformatie zwaarder te wegen dan het belang van de moeder bij geheimhouding.¹⁷⁵ Ditzelfde geldt voor de duomoeder. Indien zij samen met de moeder op zoek is gegaan naar een donor om gezamenlijk een kind te krijgen, dan kan zij verantwoordelijk worden gehouden voor het bestaan van dit kind, waardoor ook hier het belang van het kind zwaarder weegt dan het belang van de duomoeder bij geheimhouding. Bij een zaaddonor kan minder gemakkelijk worden vastgesteld of hij verantwoordelijk kan worden gehouden voor het bestaan van het kind, nu wellicht tussen de moeder en de zaaddonor is afgesproken dat de zaaddonor geen enkele rol zal vervullen in het leven van het kind.¹⁷⁶ Hierbij zou weer moeten gelden dat het kind ook bij het ontbreken van alle verantwoordelijkheid van de zaaddonor een vitaal belang heeft bij afstammingskennis.¹⁷⁷ Ook hier weegt het belang van het kind bij afstammingskennis dus zwaarder dan het belang van de zaaddonor bij geheimhouding.

5.6 Tussenconclusie

Indien de afstammingskennis voor het kind geheim wordt gehouden en het kind wil achter de identiteit van de biologische vader komen, dan zullen de belangen van het kind worden afgewogen tegen die van de moeder, de duomoeder en de zaaddonor. De Hoge Raad heeft ten aanzien van de belangenafweging tussen het belang van de moeder bij geheimhouding en het

¹⁷² Rapport Forder, p. 66.

¹⁷³ In de rechtspraak heeft de moeder weleens met succes een beroep gedaan op het feit dat zij door verkrachting zwanger is geworden, waardoor zij niet verantwoordelijk kon worden gehouden voor het bestaan van het kind, zie Hof Arnhem 8 maart en 10 mei 1994, *NJ* 1996, 467.

¹⁷⁴ Rapport Forder, p. 67.

¹⁷⁵ Rapport Forder, p. 66.

¹⁷⁶ Rapport Forder, p. 67.

¹⁷⁷ Rapport Forder, p. 67.

belang van het kind bij afstammingskennis geoordeeld dat er enerzijds moet worden gekeken naar de verantwoordelijkheid van de moeder voor het bestaan van het kind en anderzijds naar het vitaal belang van het kind om kennis te hebben van zijn afstamming. De Hoge Raad stelt dat, zelfs indien de moeder niet verantwoordelijk kan worden gehouden voor het bestaan van het kind, het vitaal belang van het kind de doorslag geeft. Eenzelfde afweging zou toegepast kunnen worden op het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie. Zelfs indien de moeder, de duomoeder of de zaaddonor niet verantwoordelijk kan worden gehouden voor het bestaan van het kind, zou het vitaal belang van het kind op afstammingskennis onverminderd moeten gelden.¹⁷⁸ Hieruit kan worden afgeleid dat het kind een sterk recht heeft op afstammingskennis, dat slechts in zeer uitzonderlijke gevallen opzij kan worden gezet voor andere belangen. Echter, recht hebben is iets anders dan recht halen.¹⁷⁹ Het kind zal alsnog een rechterlijke procedure tegen zijn eigen moeder moeten aanspannen om het recht op afstammingskennis te verwezenlijken. Deze procedure ter verkrijging van de afstammingskennis zou de stabiele opvoedingssituatie van het kind kunnen schaden en kan daarom niet in het belang van het kind worden geacht. De verwezenlijking van het recht op afstammingskennis zou dan ook op een andere manier, buiten de rechterlijke procedure om, geregeld moeten worden.

¹⁷⁸ Rapport Forder, p. 71.

¹⁷⁹ Rapport Forder, p. 74.

6. Botsende belangen van het kind

6.1 Inleiding

Een kind dat wordt geboren binnen een lesbische relatie, zal in veel gevallen de duomoeder als tweede juridische ouder krijgen.¹⁸⁰ Indien de moeders belang hebben bij geheimhouding van de persoon van de zaaddonor, dan kunnen zij kiezen voor een buitenlandse anonieme donor. In dit geval is het voor het kind (haast) onmogelijk om zijn afstammingskennis te achterhalen. Indien de moeders daarentegen gebruik maken van een Nederlandse donor, dan kan deze bekend of onbekend zijn. Bij gebruikmaking van een onbekende donor, zal het voor de moeders lastig zijn om de gegevens van de biologische vader verborgen te houden. Het kind kan immers na het bereiken van zestienjarige leeftijd de persoonsidentificerende gegevens van de donor opvragen bij de Stichting donorgegevens. De moeders hoeven in dit geval echter niet voor inmenging van de zaaddonor in hun gezinsleven te vrezen, nu de onbekendheid van de donor vaak al aangeeft dat hij geen rol ziet weggelegd in het leven van zijn donorkind.¹⁸¹ Indien er daarentegen gebruik is gemaakt van een bekende donor en de donor heeft vaderschapsintenties, dan kan het zijn dat de donor zich gaat mengen in het gezinsleven van de moeder, de duomoeder en het kind. Het kind zal dan via de donor zijn afstammingskennis kunnen achterhalen. Het is echter op voorhand niet te bepalen of een donor de intentie heeft om het kind te vertellen dat hij de biologische vader is, waardoor er in dit hoofdstuk aandacht zal worden besteed aan de situatie waarin beide moeders en de bekende zaaddonor besluiten de afstammingsinformatie voor het kind verborgen te houden. In een dergelijke situatie komt de vraag naar boven in hoeverre het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap tegemoet komt aan het belang van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie. Bij de beantwoording van deze vraag wordt ervan uitgegaan dat de twee vrouwen het juridisch ouderschap hebben, waarbij de geboortemoeder zwanger is geraakt van het zaad van een bekende zaaddonor buiten een ziekenhuis of kliniek om.

6.2 Registratie van de bekende donor

Volgens de wetgever heeft het kind twee belangen waar rekening mee dient te worden gehouden: het belang bij een stabiele opvoedingssituatie en het belang bij afstammingskennis. Indien beide

¹⁸⁰ *Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 5.*

¹⁸¹ *Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3, p. 4.*

moeders en de zaaddonor besluiten de biologische vader voor het kind geheim te houden, dan kan het kind een procedure tegen zijn eigen moeder aanspannen om erachter te komen wie de biologische vader is. Door deze procedure zal het kind zijn recht op afstammingskennis kunnen verwezenlijken, nu het vitaal belang van het kind bij afstammingskennis in de meeste gevallen zwaarder zal wegen dan de belangen van de moeder, de duomoeder en de zaaddonor bij geheimhouding van de persoon van de biologische vader.¹⁸² Deze procedure zal echter de gezinsverhoudingen geenszins goed doen, waardoor het aanspannen van een rechterlijke procedure ertoe kan leiden dat het belang van het kind bij een stabiele opvoedingssituatie op scherp komt te staan. Hier komt naar voren dat de belangen van het kind tegenstrijdig met elkaar kunnen zijn: door het belang bij afstammingskennis te verwezenlijken, kan het belang bij een stabiele opvoedingssituatie geschaad worden. Dit vergt een oplossing, waarbij beide belangen van het kind worden gewaarborgd, zodat het kind zowel een stabiele opvoedingssituatie heeft als kennis van zijn afstamming kan verkrijgen. Caroline Forder draagt als praktische oplossing voor deze tegenstrijdigheid aan dat de ambtenaar van de burgerlijke stand naar de persoonsgegevens van de biologische vader moet vragen indien het kind wordt erkend en de ambtenaar weet of had kunnen weten dat de biologische vader een andere is dan de erkenner.¹⁸³ Hier wordt de verantwoordelijkheid om te vragen naar de persoonsgegevens en deze wel of niet op te nemen in de geboorteakte, in handen gelegd van de ambtenaar van de burgerlijke stand. Dit kan leiden tot onwenselijke situaties wanneer de ambtenaar zijn beslissing bijvoorbeeld baseert op onjuist verschafte informatie. Hierdoor is het aan te bevelen om de naam van de bekende donor te allen tijde op te nemen in de geboorteakte. De naam van de zaaddonor wordt in dit geval vermeld op het gedeelte van de geboorteakte dat alleen kan worden ingezien door personen met een gerechtvaardigd belang.¹⁸⁴ Door deze vermelding kan het kind na raadpleging van zijn geboorteakte erachter komen wie de biologische vader is. Indien het kind is verwekt door middel van kunstmatige inseminatie via een ziekenhuis of kliniek, dan kan het kind na het bereiken van zestienjarige leeftijd de persoonsidentificerende gegevens opvragen bij de Stichting donorgegevens. Momenteel zijn deze gegevens soms ontoereikend om daadwerkelijk in contact te komen met de donor, maar de verwachting is dat hier in de toekomst vooruitgang zal worden

¹⁸² HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

¹⁸³ Rapport Forder, p. 78.

¹⁸⁴ Rapport Forder, p. 76.

geboekt.¹⁸⁵ Deze gegevens zouden dan voldoende moeten zijn om de identiteit van de donor te achterhalen, waardoor het in een dergelijk geval niet noodzakelijk is om de naam van de donor op te nemen in de geboorteakte. Voor de vrouwen zouden er dus twee mogelijkheden moeten zijn; óf zij overleggen een verklaring van de Stichting donorgegevens bij de geboorteaangifte óf zij laten de naam van de zaaddonor registreren op de geboorteakte. Op deze manier wordt het recht van het kind op afstammingskennis zowel met betrekking tot de bekende donor als met betrekking tot de onbekende donor gewaarborgd. Daarnaast wordt het belang van het kind bij een stabiele opvoedingssituatie tegemoet gekomen, omdat het kind geen procedure tegen zijn eigen moeder hoeft aan te spannen om zijn recht op afstammingskennis te verwezenlijken, indien hij is geboren met behulp van een bekende zaaddonor buiten een ziekenhuis of kliniek om. De vraag die bij deze praktische oplossing gelijk naar boven komt, is hoe het recht op afstammingskennis gewaarborgd kan worden met betrekking tot de buitenlandse anonieme donor. Bij de anonieme donor is de identiteit van de donor volledig onbekend en wellicht ook nergens opgeslagen. Om ook hier het belang van het kind tegemoet te komen, zou de wetgever de tussenkomst van een Nederlands ziekenhuis of een Nederlandse kliniek niet alleen moeten aanmoedigen, maar zelfs moeten verplichten. Op deze manier wordt de anonieme donor een onbekende donor onder de Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting en kan het kind via de Stichting donorgegevens de afstammingsinformatie achterhalen. Vanwege de onbekendheid van de donor hoeven de moeders hierbij niet te vrezen voor inmenging van de donor in hun gezinsleven. De zaaddonor dient in dit geval voorgelicht te worden over de Nederlandse wetgeving en de implicaties van zijn zaaddonatie voor de toekomst. In sommige landen is slechts anonieme zaaddonatie mogelijk, omdat niet- anonieme zaaddonatie in strijd zou komen met het recht op privacy van de zaaddonor. Voor donoren uit deze landen zal de tussenkomst van een Nederlandse kliniek geen toereikende oplossing zijn, omdat deze tussenkomst de anonimiteit van de zaaddonor opheft. Hierdoor zal de Nederlandse wetgever moeten bepalen of het überhaupt mogelijk zou moeten zijn om van donoren uit dergelijke landen gebruik te maken.

¹⁸⁵ *Kamerstukken II 2012/13, 30 486, nr. 5, p. 19.*

6.3 Gelijke behandeling van heteroseksuele en lesbische paren

De Commissie Kalsbeek stelt, naast het belang van het kind, het belang van een gelijke behandeling van heteroseksuele en lesbische paren voorop.¹⁸⁶ Een verplichting tot vastlegging van de identiteit van de biologische vader bestaat niet voor heteroseksuele paren.¹⁸⁷ Met een beroep op de gelijke behandeling, ziet de Commissie Kalsbeek hierdoor geen aanleiding om de identiteit van de biologische vader te laten vastleggen bij een kind dat geboren is binnen een lesbische relatie.¹⁸⁸ Hiermee impliceert de Commissie Kalsbeek dat het belang van het kind bij afstammingskennis ondergeschikt is aan het belang van de moeders bij gelijke behandeling.¹⁸⁹ Indien de wetgever wil bewerkstelligen dat heteroseksuele paren en lesbische paren gelijk worden behandeld, waarbij het recht op afstammingskennis van het kind wordt gewaarborgd, dan verdient het de overweging om aan zowel heteroseksuele paren als lesbische paren de verplichting op te leggen om de biologische vader op de geboorteakte te laten registreren.¹⁹⁰ Bij een heteroseksueel paar zal de biologische vader in de meeste gevallen de partner van de moeder zijn. Een kind heeft altijd een biologische vader én een biologische moeder, waardoor er bij de geboorteaangifte altijd twee biologische ouders geregistreerd zouden moeten worden indien er geen verklaring van de Stichting donorgegevens wordt overlegd. Daarnaast dienen de juridische ouders opgenomen te worden in de geboorteakte, nu de biologische ouders niet per definitie tevens de juridische ouders zijn. De verplichting om de biologische ouders op te nemen in de geboorteakte zou in beginsel voor een ieder moeten gelden die aangifte doet van een kind: zowel heteroseksuele als lesbische paren en alleenstaanden. Het kind is immers altijd geboren uit een vader én een moeder. Het kind kan op latere leeftijd zelf de keuze maken of hij de geboorteakte wil raadplegen om de identiteit van de biologische ouders te achterhalen. Het kind wordt hierbij niet langer afhankelijk gesteld van wil van de ouder(s) om de afstammingsinformatie te vertellen.¹⁹¹

¹⁸⁶ Rapport Kalsbeek, p. 17 en 19.

¹⁸⁷ Vonk 2008.

¹⁸⁸ Rapport Kalsbeek, p. 29.

¹⁸⁹ Vonk 2008.

¹⁹⁰ Vonk 2008.

¹⁹¹ Vonk 2008.

6.4 Tussenconclusie

Het kind heeft bij geboorte binnen een lesbische relatie twee belangen die bestaan uit het belang bij een stabiele opvoedingssituatie en het belang bij afstammingskennis. Indien de bekende zaaddonor voor het kind geheim wordt gehouden, dan kunnen deze twee belangen met elkaar conflicteren. Om beide belangen zoveel mogelijk te waarborgen, verdient het aanbeveling om de naam van de zaaddonor op te nemen in de geboorteakte van het kind, indien de vrouwen gebruik hebben gemaakt van een bekende donor buiten een ziekenhuis of kliniek om. Bij een onbekende donor, kunnen de vrouwen een verklaring van de Stichting donorgegevens overleggen, waardoor de naam van de biologische vader niet op de geboorteakte opgenomen hoeft te worden. Indien er gebruik wordt gemaakt van een buitenlandse anonieme donor, dan zou de tussenkomst van een Nederlands ziekenhuis of een Nederlandse kliniek verplicht gesteld moeten worden, waardoor de vrouwen ook in dit geval een verklaring van de Stichting donorgegevens kunnen overleggen. De vermelding op de geboorteakte brengt als zodanig geen rechten of verplichtingen voor de zaaddonor of het kind met zich mee en dient enkel ter verschaffing van de afstammingskennis voor het kind.¹⁹² Door deze praktische oplossing worden de belangen van het kind dat is geboren met behulp van een donor buiten een ziekenhuis of kliniek om het beste gediend; het belang van het kind bij een stabiele opvoedingssituatie wordt gewaarborgd omdat het kind geen procedure hoeft aan te spannen tegen zijn eigen moeder indien zijn afstammingskennis geheim wordt gehouden en het kind kan door zijn geboorteakte te raadplegen informatie over zijn afstamming achterhalen. Voor de overige donoren geldt dat het kind via de Stichting donorgegevens zijn afstammingskennis kan achterhalen, waardoor ook hier het belang van het kind tegemoet wordt gekomen.

¹⁹² Rapport Forder, p. 81.

7. Conclusie en aanbevelingen

De rechtspositie van lesbische paren is de laatste jaren aan ontwikkeling onderhevig geweest. Door de steeds verder ontwikkelende technologieën om op niet- traditionele wijze een kind ter wereld te brengen en de veranderende opvattingen in de maatschappij, wordt het steeds meer geaccepteerd dat kinderen binnen een relatie van twee vrouwen worden geboren. Het afstammingsrecht in haar oorspronkelijke vorm was hierdoor niet meer toereikend, wat heeft geleid tot een aantal wetswijzigingen. De laatste wetswijziging is hiertoe in de vorm van het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap op 1 april 2014 in werking getreden. Bij dit wetsvoorstel worden lesbische paren zoveel mogelijk hetzelfde behandeld als heteroseksuele paren. Hierdoor is het accent komen te liggen op de bescherming van de feitelijke gezinssituatie in plaats van de biologische situatie, die in het oorspronkelijke afstammingsrecht als uitgangspunt diende.

In deze scriptie is onderzocht in hoeverre het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap tegemoet komt aan het belang van het kind dat is geboren binnen een lesbische relatie. Volgens de wetgever heeft het kind twee verschillende belangen: het belang bij een stabiele opvoedingssituatie en het belang bij afstammingskennis. De belangen van het kind worden onvoldoende tegemoet gekomen bij geboorte binnen een lesbische relatie, omdat er situaties kunnen ontstaan waarin het ene belang zal moeten wijken voor het andere. Het is hierdoor aan te bevelen om voor een praktische oplossing te kiezen, waarbij de naam van de bekende donor in de geboorteakte wordt opgenomen zodat het kind, indien hij oud genoeg is, kan achterhalen wie zijn biologische vader is. Het is niet noodzakelijk om de naam van de biologische vader in de geboorteakte op te nemen indien de vrouwen een verklaring van de Stichting donorgegevens kunnen overleggen. In dit geval kan het kind, na het bereiken van zestienjarige leeftijd, er via de Stichting donorgegevens achter komen wie de biologische vader is. Bij een anonieme donor, zou de tussenkomst van een Nederlands ziekenhuis of een Nederlandse kliniek verplicht moeten worden gesteld, zodat het kind ook in dat geval zijn afstammingskennis via de Stichting donorgegevens kan achterhalen. Op dit moment zijn deze gegevens soms ontoereikend van aard om daadwerkelijk achter de persoon van de biologische vader te komen, maar de overheid ziet een rol weggelegd om hier in de toekomst verbetering in te brengen. Indien voor deze oplossing wordt gekozen dan worden beide belangen van het kind gewaarborgd: het kind kan zijn afstammingskennis achterhalen en

het kind hoeft hiertoe geen procedure tegen zijn eigen moeder aan te spannen, waardoor de gezinsverhoudingen verstoord kunnen worden.

Hoewel de voorgenoemde praktische oplossing de lacune in de wet ten aanzien van de belangen van het kind weg kan nemen, roept deze oplossing ook een aantal vragen op. Om te beginnen brengt de gelijke behandeling van lesbische en heteroseksuele paren met zich mee dat de verplichting tot registratie van de biologische vader aan zowel lesbische als heteroseksuele paren opgelegd zou moeten worden, en daarmee dus aan praktisch iedereen die aangifte van een kind doet bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. Hierbij zal het niet altijd in het belang van het kind zijn om erachter te komen wie de biologische vader is. Indien de moeder bijvoorbeeld zwanger is geworden door overspel binnen een heteroseksueel huwelijk, waaruit het kind wordt geboren, dan zal het niet per definitie in het belang van het kind zijn om erachter te komen dat de vader niet de biologische vader is. Door deze ontdekking kunnen de gezinsverhoudingen ernstig worden verstoord, nu de echtgenoot van de moeder wellicht niet op de hoogte is van het feit dat hij niet de biologische vader is. Daarnaast kan de vraag worden opgeworpen welke consequenties volgen indien de verkeerde naam op de geboorteakte wordt gezet, indien de moeder weigert de naam van de biologische vader te geven of indien de moeder de naam van de biologische vader niet kan geven, omdat deze ook bij de moeder onbekend is. Een, eventueel door de rechter opgelegde, DNA- test zou hier uitsluitsel kunnen bieden over de persoon van de biologische vader maar ook deze oplossing zal niet altijd toereikend zijn indien er bijvoorbeeld geen enkele man is die vermoed wordt de biologische vader van het kind te zijn. Ook heeft de registratie gevolgen voor de naam van de moeder op de geboorteakte. Immers, de moeder die het kind heeft gebaard hoeft niet per definitie de biologische moeder van het kind te zijn. Omdat het kind ook met betrekking tot de moeder het recht heeft op afstammingskennis, verdient het de aanbeveling om ook de biologische moeder op te nemen in de geboorteakte. Tot slot is het natuurlijk maar de vraag in hoeverre een naam op de geboorteakte ervoor kan zorgen dat het kind in contact komt met zijn biologische vader. Aan een naam alleen zal het kind in veel gevallen weinig hebben, indien de verdere contactgegevens van de donor niet te achterhalen zijn. Nu het bij een bekende donor vaak gaat om een vriend of kennis van de familie, is de kans groot dat het kind op een of andere manier achter de contactgegevens kan komen. Bij een onbekende donor zou de Stichting donorgegevens de contactgegevens kunnen verschaffen. Ondanks deze kritische

kanttekeningen, zou de wetgever er goed aan doen om de mogelijkheid tot registratie van de biologische vader te overwegen. De wetgever stelt het belang van het kind in het Wetsvoorstel Lesbisch Ouderschap voorop, waarbij deze praktische oplossing ervoor zou kunnen zorgen dat de belangen van het kind voldoende tegemoet worden gekomen bij geboorte binnen een lesbische relatie.

Literatuurlijst

Boeken

Vonk 2008

M.J. Vonk, 'Duo-moeders en hun kinderen', in: *Actuele ontwikkelingen in het familierecht*, UCERF reeks 2, Nijmegen: Ars Aequi 2008.

Vonk 2009 (a)

M. Vonk 'Het Afstammingsrecht', in: W.M. Schrama, *Familierecht geschetst*, Nijmegen: Ars Aequi 2009 (*herziene versie*).

Tijdschriften

Heida 2009

A. Heida, 'Wetsvoorstel 30 551, enkele wijzigingen op het terrein van de adoptie', *WPNR* 2009, 6800.

Van Hoppe 2009

L. van Hoppe, 'Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met verkorting van de adoptieprocedure en wijziging van de Wet opnemng buitenlandse kinderen ter adoptie in verband met adoptie door echtgenoten van gelijk geslacht tezamen', *AA* 2009, 191.

Van der Linden & Vlaardingerbroek 2003

A. van der Linden en P. Vlaardingerbroek, 'De kansen en risico's van adoptie', *FJR* 2003, p. 104.

Mulders 2011

L.A. Mulders, 'Is de positie van de verwekker in het afstammingsrecht toe aan verandering?' *FJR* 2011, 73.

Nuytinck 2008 (a)

A.J.M. Nuytinck, 'Het omgangsrecht van de spermadonor op grond van diens nauwe persoonlijke betrekking met het kind', *AA* 2008, 133.

Nuytinck 2008 (b)

A.J.M. Nuytinck, 'Lesbisch ouderschap. Bespreking van het rapport van de Commissie lesbisch ouderschap en interlandelijke adoptie (commissie- Kalsbeek)', *WPNR* 2008, 6738.

Nuytinck 2010 (a)

A.J.M. Nuytinck, 'Volledige seksenutraliteit in het personen- en familierecht: over erkennende vrouwen en barenden mannen', *AA* 2010, 8.

Nuytinck 2010 (b)

A.J.M. Nuytinck, 'Concept- wetsvoorstel lesbisch ouderschap: meemoeder wordt juridisch moeder van rechtswege of door erkenning', *WPNR* 2010, 6841.

Nuytinck & Grapperhaus 2008

A.J.M. Nuytinck en J.J.M. Grapperhaus, 'Bescherming van zwakkere personen, de zogenaamde 'personae miserables', in het familie(vermogens)recht, in het bijzonder het belang van het kind', *AA* 2008, 861.

Pessers 2013 (a)

D. Pessers, 'Dit schaadt het kind', *Trouw*, 5 januari 2013.

Pessers 2013 (b)

D. Pessers, 'De terugkeer van de bastaard', *NJB* 2013, 2189.

Punsellie 2011

E.C.C. Punsellie, 'Afstamming en gezag in geval van informele relaties', *EB* 2011, 68.

Quik- Schuijt 2010

N. Quik- Schuijt, 'Geboren uit twee vrouwen?', *NJB* 2010, 1693.

Quik- Schuijt 2013

N. Quik- Schuijt, 'Afstammen van twee moeders', *NJB* 2013, 293.

Raak-Kuiper 2008

J.A.E. van Raak-Kuiper, 'De donor en zijn vaderrol, een roze wolk?', *FJR* 2008, 96.

Saarloos 2007

K.J. Saarloos, 'Duo- moederschap: op de grens van afstamming en adoptie', *FJR* 2007, 60.

Schrama 2012

W. Schrama, 'Ontwikkelingen in het familierecht. Een blik in het verleden en op de toekomst van Boek 1 BW', *AA* 2012, 144.

Subelack 2009

T.M. Subelack, 'Wie is belanghebbende?', *EB* 2009, 12.

Vlaardingerbroek 2003

P. Vlaardingerbroek, 'Een gemiste kans inzake afstammingsvoorlichting', *FJR* 2003, p. 73.

Vonk 2007

M. Vonk, 'Kinderen, co- moeders en het afstammingsrecht', *NJB* 2007, 425.

Vonk 2009 (b)

M. Vonk, 'Lesbisch ouderschap en het afstammingsrecht: een, twee of toch drie ouders?', *FJR* 2009, 105.

Vonk 2010

M. Vonk, 'Het conceptwetsvoorstel lesbisch ouderschap onder de loep', *WPNR* 2010, 6841.

Vonk 2013 (a)

M. Vonk, 'Een huis voor alle kinderen', *NJB* 2013, 2011.

Vonk 2013 (b)

M. Vonk, 'Weten, kennen en erkennen: kinderen van ouders die niet samen zijn', *NJCM-Bulletin* 2013, 4.

Vonk & Bos 2012

M. Vonk en H. Bos, 'Duo- moederschap in Nederland vanuit juridisch en ontwikkelingspsychologisch perspectief', *Familie & Recht*, 2012, 8.

Jurisprudentie

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

EHRM 29 juni 1999, zaaknr. 27110/95 *RJD* 1999-VI.

EHRM 13 februari 2003, *RJD* 2003-III, *NJ* 2003, 587.

EHRM 1 juni 2004, *NJ* 2004, 667.

EHRM 19 februari 2013, *NJ* 2013, 665.

Hoge Raad der Nederlanden

HR 15 april 1994, *NJ* 1994, 608.

HR 3 januari 1997, *NJ* 1997, 451.

HR 24 januari 2003, *NJ* 2003, 386.

HR 12 november 2004, *NJ* 2005, 248.

HR 30 november 2007, *LJN*: BB9094.

Lagere rechtspraak

Hof Arnhem 8 maart en 10 mei 1994, *NJ* 1996, 467.

Regelgeving en parlementaire stukken

Wet van 30 oktober 1997, *Stb.* 1998, 506.

Wet van 21 december 2000, *Stb.* 2001, 10.

Wet van 24 oktober 2008, *Stb.* 2008, 425.

Wet van 25 november 2013, *Stb.* 2013, 480.

Kamerstukken I 1997/98, 24 649, nr. 11d.

Kamerstukken I 2000/01, 23 207, nr. 201b.

Kamerstukken I 2011/12, 33 032, nr. D.

Kamerstukken II 2011/12, 33 032, nr. 3.

Kamerstukken II 2012/13, 30 486, nr. 5.

Kamerstukken II 2012/13, 33 032, nr. 15.

Rapporten

General Comment No. 14

General Comment No. 14. The right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29 mei 2013.

UN Commentary article 7

I. Ziemele, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. Article 7. The Right to Birth Registration, Name and Nationality and the Right to Know and Be Cared for by Parents*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.

Rapport Kalsbeek

Commissie Kalsbeek, *Rapport Lesbisch Ouderschap*, 31 oktober 2007.

Rapport Forder

C. Forder, *Erkenning door de vrouwelijke partner van de moeder. In welke mate heeft de biologische vader het recht het kind te erkennen, hoe werkt de prenatale erkenning in deze context en welk recht heeft het kind van duo- moeders op afstammingsinformatie in het licht van het EVRM en IVRK?*, 2 februari 2009.

Evaluatie Wet Donorgegevens Kunstmatige Bevruchting

H.B. Winter e.a., *Evaluatie Embryowet en Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting*, Den Haag: ZonMw, september 2012.